

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Andre Lepik

**Sotsiaaltöötaja väljakutsed Ukraina sõjapõgenike abistamisel nelja kohaliku omavalitsuse
sotsiaaltöötaja näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karen-Pauliin Konks, MSc

Tartu 2024

SISUKORD

ABSTRACT

SISSEJUHATUS	8
1. UURIMUSE TAUST	10
1.1 Mõisted	10
1.1.1 Pagulase ja sõjapõgeniku definitsioon ja selle erinevus	11
1.1.2 Ajutise kaitse saamine ja taotlemine ning sellega kaasnevad tingimused	12
1.2 Heaolu definitsioon ja kuidas sõjapõgenike staatus heaolu mõjutab	13
1.3 Ukraina sõjapõgenik Eestis	16
1.3.1 Sotsiaaltöötaja roll sõjapõgenike abistamisel	17
1.3.2 Sotsiaalhoolekandeline abi andmise põhimõtted Eestis	18
1.3.3 Sekkumispüramiid	21
1.4 Sõjapõgenike vajadused	25
1.4.1 Ukraina sõjapõgeniku olukord tööturul	25
1.4.2 Ukraina sõjapõgenike toimetulek	27
PROBLEEMIPÜSTITUS	28
2. METOODIKA	30
2.1 Metodoloogiline lähenemisviis	30
2.2 Andmekogumismeetod	30
2.3 Uurimuses osalejad	31
2.4 Andmeanalüüsimeetod	32
2.5 Refleksioon	33
3. ANALÜÜS JA ARUTELU	35
3.1 Esmased kokkupuuted Ukraina sõjapõgenikega	35
3.2 Töö iseloomu muutus kui Ukraina sõjapõgenik on abi saanud	39
	2

3.3 Sotsiaaltöötajate väljakutsed Ukraina sõjapõgenike abistamisel	41
KOKKUVÕTE	45
KASUTATUD KIRJANDUS	48
LISAD	56

AUTORIDEKLARATSIOON

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud bakalaureusetöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Andre Lepik

23.01.2024

ABSTRACT

Social workers challenges facing Ukrainian refugees based on perspective of four specialists

On 24 February 2022, Russia invaded Ukrainian territory and launched a full-scale invasion of Ukraine. According to The United Nations (UN) Russia's war in Ukraine has become a global problem. Constant bombardments on civilian infrastructure have left Ukrainians in a helpless situation, forcing them to seek help from other countries. Everlasting war has left a mark on people's mental state, destroyed their places of residence and led them to distrust their future (WHO, 2022).

Nearly 10 million people suffer from potential post-traumatic stress disorders (PTSD), making it almost impossible to organize and manage their daily lives (WHO, 2022).

The aim of this bachelor's thesis was to find out the challenges that social workers have to face in everyday practice. In my bachelor's thesis, I used a qualitative research method because it focuses on the study of people's personal and social views of the topic, which makes it possible to find out what the real wishes and needs are for Ukrainian refugees. I Conducted four semi-structured interviews to find answers for the research questions. Three specialists working in the local government's social system and one employee from Child Protective Services participated in the interviews.

1. How do social workers describe the first phase of helping Ukrainian war refugees?
2. How do they describe the change of habits helping Ukrainian war refugees?
3. What challenges do social workers face when helping Ukrainian war refugees?

The bachelor's thesis revealed that the first phase of helping Ukrainian refugees is essential for their own well-being, phase one is completed once an Ukrainian war refugee has arrived in Estonia and moves to their designated location and decides to stay here. In order to get social benefits and support from our country the refugee has to apply for temporary protection. Applying temporary protection from Estonian Police and Border Guard Board gives Ukrainian war refugees the same rights as Estonian residents. The temporary protection gives Ukrainian war refugees the right to get the same social support and healthcare as Estonian residents, including state subsistence

benefits and housing support from the local government. Estonian state supports Ukrainian war refugees so that they could adapt here quickly and cope on their own until they eventually return home.

When working with Ukrainian refugees, social workers that I interviewed gave me the same response that most of the Ukrainian refugees were tired and in need of emotional support. The substance of emotional support depends on the arrival of Ukrainian war refugees and when the first helping phase took place. The second phase which has occurred alongside emotional support includes logistical challenges that social workers had to face, such as getting medical, food and other supplies for Ukrainian refugees. Cooperation with other local governments helped social workers a lot and was one of the most important aspects in supporting Ukrainian war refugees, especially in the early stages when they were in need of short-term accommodation from the Republic of Estonian Social Insurance Board. Social workers said in the interviews that the majority of Ukrainian war refugees find the first helping phase important, because that depends on whether the Ukrainian refugee returns or not.

While providing social support and benefits for ukrainian refugees the social workers mentioned that the hardest part of facing ukrainian war refugees was that they do not have all the information what is the right thing to do when helping ukrainian refugees. To make contact with Ukrainian refugees the social workers must be empathetic, calm and patient. If the social workers are unable to make and find the right contact with ukrainian war refugees, the ukrainian war refugee will not benefit from that personal experience.

Ukrainian refugees need social workers for their own benefit. It can be challenging for a social worker to find the right tactic to help Ukrainian war refugees, but it is necessary for them in order to feel safe in a new country, even if the challenges that social workers have to face are formidable. Sometimes the hardest challenges strengthen social work practice and thus they can highly benefit from that experience in the future.

In summary, the social workers' challenges in facing Ukrainian war refugees are difficult for both parties and it highly depends on the overall experience that the social worker has when working with war refugees. Personal approach is required in order to make Ukrainian war refugees feel safe in a new country, it is important for Ukrainian war refugees and social workers to experience the contribution to their needs from both the government and the country. When working with

Ukrainian refugees it is important to follow ethics of social work and understand the real meaning and needs of Ukrainian refugees. To support Ukrainian refugees as much as needed the cooperation between municipalities, local government and social workers is vital.

SISSEJUHATUS

24. veebruar 2022. aastal tungis Venemaa Ukraina territooriumile ning alustas täiemõdulist sissetungi Ukrainasse. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) seisukoht on, et Venemaa sõda Ukrainas on muutunud globaalseks probleemiks. Pidevad pommitamised tsiviiltaristutele on jätnud ukrainlased abitusse olukorda, mis sunnib neilt abi otsima teistest riikidest. Sõda on jätnud tugeva jälje inimeste mentaalsele seisundile, hävitanud nende elamispaike ja tekitanud neis umbusku enda tuleviku suhtes (WHO, 2022). Ligimale 10 miljonit inimest vaevleb potentsiaalsete posttraumaatiliste stressihäirete all (edaspidi PTSH), mis muudab nende igapäevase elu korraldamise ja hakkama saamise võimatuks (WHO, 2022). Kadunud pole depressiivsed mõtted ja ärevushäired elanikkonna seas (WHO, 2022). ÜRO andmetel tuleks järgnevat 10 aastat jälgida inimeste üldist heaolu ja mentaalset seisundit, sest antud ajajärgul võib inimestel avalduda PTSH.

Eestisse on 10. detsembri 2023. a seisuga saabunud 50450 sõjapõgenikku (WHO, 2023). Tegemist on kogu arvuga, kes sellel ajaperioodil on riiki sisenenud. Sotsiaalkindlustusameti järgi on aga 1. jan 2024 seisuga jäänud paikseks 32146 sõjapõgenikku (Sotsiaalkindlustusamet, 2024).

9. märtsil 2022.a jõustus Eesti Vabariigi valitsuse korraldus, millega saavad Ukraina kodanikud taotleda Eestis ajutist kaitset, mis pakub neile turvatunnet ja sotsiaalseid garantiisid (PPA, 2022). Ajutine kaitse annab Ukraina sõjapõgenikele sarnased õigused nagu on Eesti elanikel - nii hariduse-, sotsiaal-, ja tervishoiuvaldkonnas.

Sotsiaalhoolekandeline abi andmise põhimõte näeb ette, et inimeste abistamisel on esmajärjekorras isiku vajadused ja sobivate abimeetmete rakendamisel lähtutakse tulemuslikkusest (SHS § lõige 1, 4). Sotsiaalkindlustusamet maksab ajutise kaitse saajale perehüvitist ja vanaduspensionile jäänud sõjapõgenikele pensionitoetust (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). Kohaliku omavalitsuse üksuse sotsiaaltöötajad on seotud Ukraina abistamisega ja pakuvad ajutise kaitse saanud sõjapõgenikele sotsiaaltoetusi, näiteks toimetulekutoetust ja eluasemekulude hüvitist.

Ukraina sõjapõgenikele vältimatu abi andmise ja kulude kohaliku omavalitsuse üksusele hüvitamise tingimused ja kord määrus reguleerib kohaliku omavalitsuse üksustele välismaalase rahvusvahelise kaitse andmise seadus § 2 lõike 1 alusel (RT I, 2022), Ukraina sõjapõgenikele kompenseeritakse vältimatu abi.

Bakalaureusetöö eesmärk on kirjeldada Eesti sotsiaaltöötajate väljakutseid Ukraina sõjapõgenike abistamisel, tuginedes nelja sotsiaaltöötaja praktilistele kogemustele ja olukorra tõlgendamisele enda igapäevases töökeskkonnas.

Lähtuvalt uurimistöö eesmärgist olen püstitanud järgnevad uurimisküsimused:

1. Kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad esmaseid kokkupuuteid Ukraina sõjapõgenikega?
2. Kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad tööiseloому muutust?
3. Millised on olnud sotsiaaltöötajate väljakutsed Ukraina sõjapõgenike abistamisel?

Bakalaureusetöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis annan teoreetilise ülevaate teema sissejuhatusest ja toon välja teemaga seotud põhimõisted, kirjeldan sõjapõgenike profiili ja nende heaolu, ja kuidas sõjapõgeniku staatus seda mõjutab. Teises peatükis kirjeldan uurimuse metoodikat, andes ülevaate nii uurimistöö üldisest lähenemisviisist kui ka andmete kogumis- ja analüüsimeetodist, uurimuse osalejatest ning esitan eneserefleksiooni. Kolmandas osas toon välja tulemused koos analüüsi ja aruteluga. Minu bakalaureusetöö lõppeb kokkuvõttega.

1. UURIMUSE TAUST

Käesolevas peatükis kirjeldan Ukraina sõjapõgenikega seotud mõisteid. Toon välja ajutise kaitse ja selle saamise tingimused, kes on pagulane, kes on põgenik, heaolu definitsiooni ja sõjapõgenike staatuse mõju sellele. Lõpetuseks kirjeldan sotsiaaltöötaja vaatenurka, sõjapõgenike vajadusi, nende olukorda tööturul ja üldist toimetulekut Eestis.

1.1 Mõisted

Pagulasena (refugee) „käsitletakse välismaalast, kes rassi, usu, rahvuse, poliitiliste veendumuste või sotsiaalsesse gruppi kuulumise pärast või tagakiusamise tõttu viibib väljaspool päritoluriiki ja ei saa nimetatud riigilt kaitset” (RT I 2006, 2, 3). Välja toodud pagulase määratlus tugineb Genfi konventsioonile ja selle protokollile ning sarnaselt on määratletud pagulase mõiste ka Eestis välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise seaduses (RT I 2006, 2, 3).

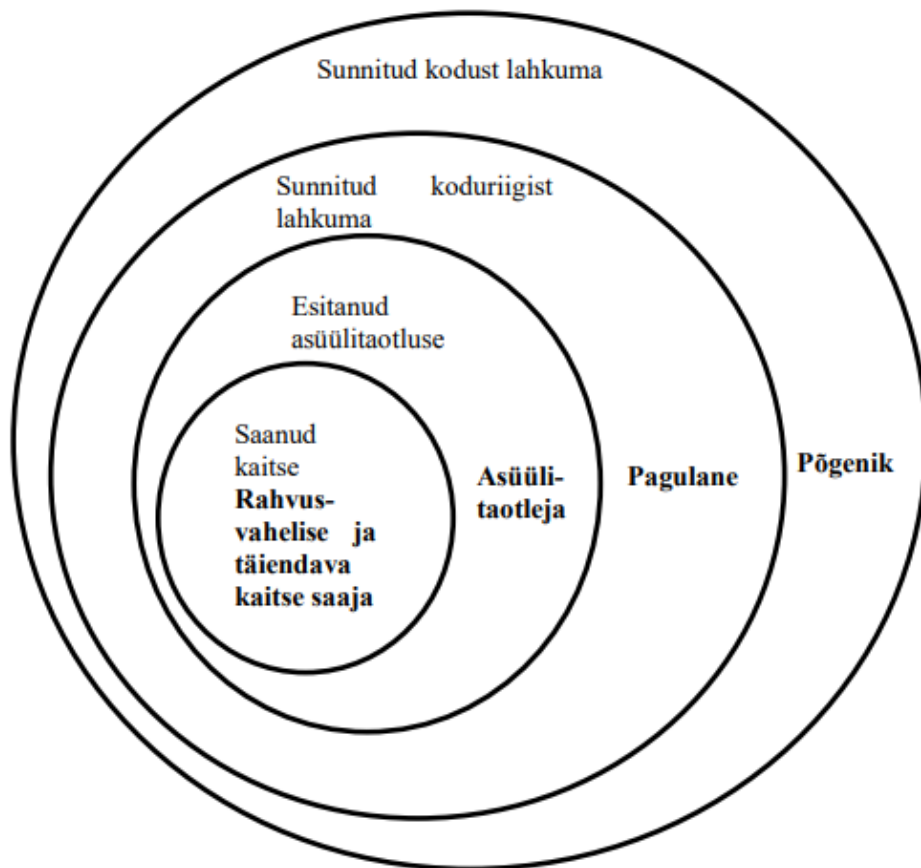
De facto pagulane (de facto refugee) on põgenik, kes ei leia tunnustamist Genfi konventsiooni 12 järgi ja selle protokollil alusel pagulasena, kuid kellel ei ole võimalik, või kes ei soovi erinevatel põhjustel oma kodukoha riiki tagasi pöörduda (European Commission, 2023).

Rahvusvahelise kaitse saaja on välismaalane, keda on tunnustatud pagulasena, täiendava kaitse- või ajutise kaitse saajana, ning kellele on antud elamisluba Eestis (RT I 2006, 2, 3).

Ajutise kaitse saaja on välismaalane, kes on sunnitud eelkõige rahvusvaheliste organisatsioonide üleskutse tulemusena oma kodukohast lahkuma, ning kellel ei ole võimalik turvaliselt ja püsivalt tagasi pöörduda. Ajutist kaitset saavad taotleda isikud, kes on põgenenud relvakonflikti või püsiva vägivalda piirkonnast, samuti need, kes on langenud või keda ähvardab tõsine oht langeda inimõiguste rikkumise ohvriks (RT I 2006, 2, 3).

Põgenik on katusmõiste inimeste kohta, kes on sunnitud oma koduriigist lahkuma. Põgenik võib olla ümber asunud oma koduriigi sees või koduriigist lahkunud, et otsida kaitset mõnest turvalisest riigist. Põgeniku juriidiline staatus võib olla erinev: ta võib olla *de facto* põgenik oma riigi sees, võib olla taotlenud varjupaika mõnes muus riigis, ning mõningatel juhtudel on ta juba saanud mõnelt teiselt riigilt rahvusvahelise kaitse (Eesti Pagulas abi, 2023).

Asüülitaotleja (asylum seeker) on isik, kes on lahkunud oma koduriigist tagakiusamise või otsese sõjalise ohu tõttu, mis pole tema päritolu riik ja seetõttu ootab otsust oma pagulasstaatuse üle (UNHCR, 2023).

1. Joonis: Autori poolt loodud joonis

1.1.1 Pagulase ja sõjapõgeniku definitsioon ja selle erinevus

1951. aastal kinnitati Genfi pagulasseisundi konventsioon, mis kirjeldab pagulase definitsiooni ja seda, millistel alustel toimub pagulasstaatuse andmine, ning mis on nende õigused. Pagulase kui ka sõjapõgeniku definitsiooni kirjeldamisel on nimelt üks lähtekoht: selleks on lahkumine oma koduriigist. Küll, aga mõlema termini süvitsi minemisel on märgata erinevust ning Eesti Pagulasabi kohaselt on põgenik või ka sõjapõgenik koduriigist lahkunud, et otsida kaitset mõnes teises turvalises riigis, põgeniku juriidiline staatus võib olla erinev. Näiteks *de facto*, mis tähendab

oma riigi sees ümberasumist (turvalisemasse keskkonda) ja liikumine enda piirkonnast kogunemispunkti (Eesti Pagulasabi, 2023). Samuti võib ta olla taotlenud varjupaika mõnes muus riigis ja on sealt saanud heakskiidu rahvusvahelise kaitse ees (Eesti Pagulasabi, 2023).

Võrreldes põgenikuga erineb pagulase definitsioon nii-öelda „katuseterminina”. See tähendab nii sõna „pagulane“ kui ka „põgenik” võivad teatud kontekstist lähtuvalt olla sünonüümid. Erinevus seisneb võtmesõnades nimelt Eesti Pagulasabi definitsiooni järgi on pagulane oma koduriigist põgenenud, aga seda kiusamise, rassilise, usulise, rahvuse või teatavatesse poliitilistesse vaadetesse kuuluvasse rühmitusse kuulumise tõttu ning ei saa oma koduriik tagasi minna (Eesti Pagulasabi, 2023).

1.1.2 Ajutise kaitse saamine ja taotlemine ning sellega kaasnevad tingimused

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 14 kohaselt on igal indiviidil õigus tagakiusamise, sildistamise ja stigmatiseerimise eest põgeneda ja otsida nii abi, tuge kui ka taotleda varjupaika teistest riikidest. Kuna ÜRO-ga on nüüdseks liitunud 193 riiki, siis lähtuvad kõik liikmesriigid enda varjupaiga teenuse pakkumisel antud mudelist, mis on tunnustatud üle maailma.

9. märtsil 2022. a jõustus Eesti Vabariigi Valitsuse korraldus, mille eesmärk on pakkuda Ukraina sõjapõgenikele ajutist kaitset (PPA, 2023). Ajutine kaitse on aastane elamisloa, mis annab Ukraina kodanikele ja nende pereliikmetele sarnased õigused nagu on ka Eesti elanikel, sh ligipääsu sotsiaalteenustele ning õigust töötada ja omandada haridust Eesti Vabariigis, tehes koostööd Politsei- ja piirivalveametiga ja pidades kinni Ukrainlasi abistav ajutise kaitse direktiivivist (PPA, 2023). Direktiivi peamine eesmärk on pakkuda Ukraina sõjapõgenikele ajutist kaitset ja tagada sotsiaalsed garantiid, sh sotsiaalsed toetused ja hüvitised (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). Samuti toetab ajutine kaitse ukrainlaste turvatunde tagamist. Ajutise kaitse taotlemine ei ole Eesti Vabariigi seadusandluse järgi kohustuslik, küll aga on see soovituslik (PPA, 2023). Samuti annab ajutine kaitse loa ja võimaluse vabalt liikuda Euroopa Liidu liikmesriikides (PPA, 2023). Eestis saavad ajutise kaitse taotluse esitada ainult need Ukraina kodanikud ja perekonnaliikmed, kes elasid kuni 24. veebruarini Ukrainas ja lahkusid sealt Venemaa täiemõdulise sõja tõttu alates 24. veebruarist (PPA, 2023). Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seaduse §5 kohaselt (edaspidi VRKS) on ajutine kaitse erandlik menetlus, mille eesmärk on anda massilise sisserände või eeldatava massilise sisserände korral viivitamatut ja ajutist kaitset

välismaalasele, kelle enda koduriigis valitseb üldine oht, ja mille tõttu on inimene sunnitud sealt lahkuma või evakueerima lähimasse kogunemispunkti (VRKS, 2023).

1.2 Heaolu definitsioon ja kuidas sõjapõgenike staatus heaolu mõjutab

Heaolu mõiste

Maailma Terviseorganisatsioon kirjeldab heaolu kui „elu väärtust ja võimalikust igal indiviidil kui ka ühiskonna liikmel panustada maailmasse kindla eesmärgi ja mõttega” (WHO, 2023).

Heaolu mõistel on mitmeid sünonüüme (elukvaliteet, õnnelikkus, hüvang jne), kuid puudub üheselt aktsepteeritud definitsioon (Reinomägi jt, 2013). Heaolu võib määratleda lähtuvalt vajadustest ja ressurssidest, nt ajutise kaitse saanud ukrainlasele toimetulekutoetuse andmine. Samuti võib eristada objektiivset ja subjektiivset heaolu (Reinomägi jt, 2013). Subjektiivne heaolu põhineb inimeste kogemustel ja nende kogemuste tajumisel ning hindamisel. Ukraina sõjapõgeniku jaoks on see, et Eesti oleks sobilik keskkond, kuhu Venemaa agressiooni eest põgeneda. Kuigi subjektiivne heaolu ei ole ainult negatiivsete aspektide esiletoomine, siis selle kujundamisel tuleb lähtuda ka nende olemasolust. Samuti võib subjektiivne heaolu sisaldada ka positiivseid näitajaid, nt liikumine sõjakoldest turvalisemasse keskkonda. Ukraina sõjapõgenike individuaalsed vajadused on turvalisus, elukvaliteet, rahulolu saabuva sihtriigi üle, aga heaolu saab alguse iga inimese enda individuaalsetest tõekspidamistest ja tervikliku pildi saavutamiseks on vajalik sobiliku keskkonna olemasolu. Sotsiaalse heaolu kujundamisel on iga inimese jaoks olulisteks faktoriteks positiivne kuvand oma elule ning tähendusrikas suhtlus oma perekonna, kogukonna ja ühiskonnaga (Keyes, Shapiro, 2004). Keyes ja Shapiro (2004) on öelnud, et „sotsiaalne heaolu sõltub kahest faktorist: sotsiaalne sidusus ja sotsiaalne tugi“. Sotsiaalne sidusus on sisemine rahulolu enda ja oma perega, kus kõik vajadused on rahuldatud erinevates sotsiaalsetes rollides (Keyes, Shapiro, 2004). Sotsiaalne tugi on olemasolevate ja vajalike suhete hindamine erinevates sotsiaalsetes rollides (Keyes, Shapiro, 2004). Sotsiaalse heaolu nimel peavad pingutama kõik ühiskonnaliikmed mitte ainult riik (Keyes, Shapiro, 2004). Seega panustavad nii riik kui kodanikud sotsiaalse heaolu loomisesse ja jätkusuutlikusse.

Vaimne tervis on heaolu üks liik, mida kirjeldatakse kui heaolu seisundit, milles „inimene saab aru oma potentsiaalset ja seeläbi suudab toime tulla ettejuhtuvate pingeliste olukordadega, säilitab produktiivsuse tööalaselt ning suudab siduda ennast enda ühiskonnaga“ (WHO, 2022). Sõja mõju inimese heaolule on 21. sajandi üks suurimaid katsumusi, millega inimkond on pidanud toime tulema (Morina, Akhtar, Barth ja Ulrich, 2018).

Venemaa täiemõõduline sõda Ukrainas on traumaatiline sündmus sealsete elanikkonnale ja selle tagajärjel on sunnitud ukrainlased enda koduriigist lahkuma (Bouchard, Stiegler, Padmanabhanunni ja Pretorius, 2022). Rünnakud erinevatel tsiviiltaristutele on saanud tavaliseks nähtuseks. Rünnakute tagajärjel on tsiviilisikute suremusnäitaja palju suurem kui sõduritel (Musisi, Kinyanda, 2020). Venemaa agressiooni kuuksi langenud ukrainlased kogevad erinevaid tervisehädaid ja sõja mõjul tekivad tsiviilisikute, pagulaste ja varjupaigataotlejate vaimse tervise probleemid (Morina, Akhtar jt, 2018). Sõjaga kokku puutuvad tsiviilisikud võivad kogeda posttraumaatilisi stressihäireid (PTSH), depressiooni, enesetappe ning hiljem ka füüsilist puuet (Miller, Rasmussen, 2016). Sõjakoldest pääsenud inimestel tekib hirm mahajäetud pereliikmete, sõprade ja tuttavate ees (Jobory, Soulan, Lavandier, Jammes, Dieu, Sorel, Bouchard, 2019).

Sõjapõgenikud lahkuvad enda koduriigist otsese ohu tõttu, teekond sihtriiki võib-olla vaearikas ja ebaturvaline. Ümberasunud tsiviilisikud peavad võitlema rände järgse stressiga, sh töötuse, vaesuse, nälja, sotsiaalse isolatsiooni ja eluaseme probleemidega (Miller, Rasmussen, 2016). Ukrainlase hakkama saamine rände järgsete probleemidega nõuab kiiret ja kohati läbimõttlemata otsuste tegemist (Bouchard, Stiegler, jt 2022). See tähendab, et hakkama saamine ja teadmatus sellest, kuidas uues riigis toime tulla, on keeruline.

Rohkem kui üheteistkümne miljoni inimese elu on ohus (st rohkem kui veerand kogu elanikkonnast), kes pidid põgenema enda koduriigis oleva sõja eest vähemalt kuu ajaga (Bouchard, Stiegler, jt 2022). Pärast väljarännet koduriigist on see kõigest ajutine kergendus, sest mõttesse jäävad mahajäetud inimesed, kes endiselt on sõjakolde (Bouchard, Stiegler, jt 2022). Venemaa tugev surve ja sõjalevik Ukraina riigile võib igal ajahetkel muuta sealsete inimest elamistingimusi ja olukorda.

Inimõigused

Inimõigused on universaalsed õigused, mis saavad alguse inimese sünnist ja lõpevad tema surmaga ning nende üldine mõju peaks kehtima hoolimata kehtestatud seadustest (OHCHR, 2023). Inimõigused põhinevad inimväärikusel ja on võõrandamatud, see tähendab, et neid ei ole võimalik kellelki ära võtta, aga seadustest tulenevalt on õigus neid teatud juhtudel piirata (OHCHR, 2023). Inimõiguste üldise piiratuse teevad keeruliseks nende kasutamise, järgimise, hindamise ning kontrollimise (OHCHR, 2023). Igaüks tõlgendab inimõigusi enda jaoks erinevalt, mistõttu on inimõiguste defineerimisel äärmiselt laiaulatuslik tõlgendusruum ja puudub kindel ideoloogia millest lähtuda (OHCHR, 2023).

2022.a veebruaris alguse saanud Venemaa sõjaline invasioon on rikkunud ukrainlaste inimõigusi, sõda rikub kõiki inimõigusi, kes konkreetses riigis elavad. Tuginedes ÜRO Inimõiguste ülddeklaratsioonis kirjeldatud olukorrale, on Venemaa toimepannud agressiooniakti ja rikkunud sellega Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 1949 Genfi (IV) konventsiooni (RT II 1999, 20, 120). Näited sellest, kuidas on rikutud Venemaa sõjalise invasiooni tõttu Ukraina sõjapõgenike õigusi, tuginedes eelnevalt mainitud Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse Genfi konventsioonile ja hiljem täiendatud 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. Juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvahelise relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta:

1. Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon artikkel 3 lõige 1 ütleb, et sõjategevusest aktiivselt mitte osavõtvaid isikuid, sealhulgas relvajõudude liikmeid, kes on alistunud ja neid, kes on jäänud võitlusvõimetuks haiguse, haavata saamise või kinnipidamise tagajärjel või muul põhjusel, tuleb igas olukorras kohelda humaanselt, ilma mis tahes vaenuliku vahetegemiseta rassi, nahavärvi, religiooni või veendumuste, soo, sünnipära või varalise seisundi või muu sellise kriteeriumi alusel” (RT II 1999, 20, 120).

2. 12. August 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvahelise relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta artikkel 52 lõige 1 ütleb, et rünnakuid ega surveabinõusid ei või suunata tsiviilobjektide vastu. Tsiviilobjektideks on kõik objektid, mis ei ole sõjalised sihtmärgid. Täiendav lisa lõige 2 ütleb, et rünnata võib ainult sõjalisi sihtmärke. Sõjalised sihtmärgid on sellised objektid, mis oma olemuse, asukoha, eesmärgi või kasutuse tõttu

soodustavad oluliselt sõjategevust ning mille osaline või täielik hävitamine, hõivamine või neutraliseerimine tähendab valitsevas olukorras kindlat sõjalist eelist.

1.3 Ukraina sõjapõgenik Eestis

Järgnev alateema annab ülevaate „Sõjapõgenike küsitlusuuring” (Anniste, Kendrali, Allemann, Öeren, 2022) saadud tulemustest.

Suur osa Ukraina sõjapõgenike saabus Eestisse 2022. aasta kevadel. „Sõjapõgenike küsitlusuuringu” (Anniste, Kendrali, Allemann, Öeren, 2022) järgi jõudis 39% sõjapõgenikest Eestisse 2022. aasta märtsis ning alates 2023. a aprillist on antud protsentuaalne osakaal märkimisväärselt vähenenud ning kinnitab olukorra stabiliseerumist (Anniste, Espenberg, 2022). Eestis ajutist kaitset saanud sõjapõgenikud on pärit üle kogu Ukraina. Kõige rohkem on Eestisse tulnud sõjapõgenikke Harkivi ja Donetskis piirkonnast (Anniste ja Espenberg, 2022). Enamus Ukraina sõjapõgenikud on naised ja naised koos lastega (Bouchard, Stiegler, 2022). Ohtlikest piirkondadest, nagu näiteks Mariupol, on protsentuaalselt tulnud rohkem mehi kui naisi (Anniste, Espenberg, 2022). Ukrainast lahkunud sõjapõgenikud valisid Eesti oma sihtkohaks just pere ja sõprade tõttu (Anniste ja Espenberg, 2022). Samuti tunnevad ukrainlased, et nendesse suhtutakse positiivselt ning Eestis on vene keelega kerge toime tulla (Anniste ja Espenberg, 2022).

Suurem osa Eestisse saabunud täisealistest Ukraina sõjapõgenikest on naised ning üle poolte on 18-39-aastased. 65-aastaseid ja vanemaid moodustab kõigest 6% kogu Eestisse saabunud ajutist kaitset saanud inimestest. Ukraina sõjapõgenike arvestamisel tuleb lähtuda sellest, et Venemaa agressiooni algusest alates on 18-60 aastastel meestelt keelatud üldmobilisatsiooni tõttu Ukraina riigist lahkuda (Koshiw, 2022). Ukrainast saabunud sõjapõgenikest enam kui pooled on abielus või vabaabielus ning pooltel neist on ka alaealised lapsed (Koshiw, 2022). Küsitlusuuringu „Sõjapõgenikud küsitlusuuring” (Anniste, Kendrali, Allemann, Öeren, 2022) tulemusest selgus, et pooltel siia saabunud täisealistel on kõrgharidus ja kolmandikul neist kutseharidus. Eestisse saabunud sõjapõgenike kõrge haridustase on kooskõlas ka teiste Euroopa riikidega. Ukraina sõjapõgenikud on keskmiselt kõrgemini haritud kui eestlased (Anniste, Espenberg, 2022).

1.3.1 Sotsiaaltöötaja roll sõjapõgenike abistamisel

Sotsiaalvaldkonna töötajad tegutsevad igapäevaselt selle nimel, et tagatud oleks võrdväärne abi ja toetus kõikidele abivajajatele vaatamata nende sotsiaalset, majanduslikku, kultuurilist või tervislikku olukorda arvesse võttes (TAI, 2022). Sotsiaaltöötajate eesmärk on suunata abivajaja iseseisvalt ühiskonna ellu, et tekiks võimalus neil ennast maksimaalselt teostada (TAI, 2022).

Sotsiaaltöötaja lähtub enda töös eetikakoodeksist (TAI, 2022). Eetikakoodeks on sotsiaaltöö väärtustel põhinev professionaalsete käitumis- või tegevusnormide kogum, mille järgimine on sotsiaalvaldkonna iga töötaja tegevuse osa (TAI, 2022). Toetudes eetikakoodeksile saab sotsiaaltöötaja analüüsida eetilisi dilemmasid, kutsuda esile arutelusid ja kujundada oma tööd (TAI, 2022).

Star on elektroonne töökeskkond sotsiaaltöö spetsialistidele klientidega tehtava töö korraldamiseks ja dokumenteerimiseks (toetuste, teenuste määramiseks ning juhtumite, lapsendamise ja eestkoste korraldamise toimingute haldamiseks) (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). Hetkeseisuga puudub aga ühtselt fikseeritud hindamisvahend, mida kõik kohalikud omavalitsused kasutada võiksid ja Sotsiaalkindlustusameti sõnul pole seaduse tasandil ka hetkel plaanis konkreetset hindamisvahendit KOVidele kohustuslikuks muuta (Sotsiaalkindlustusamet, 2020). SKA on pannud suurt rõhku abivajaduse hindamise meetodilise juhendi koostamisele, mille eesmärk on luua loogilisem ja struktureeritum info kogumise süsteem ja lihtsustada sotsiaaltöötajate tööd (Sotsiaalkindlustusamet, 2020). Kuigi hindamisvahend oma eripäralt ei ole mõeldud konkreetse sihtgrupi (eakad, täiskasvanud) jaoks on selle kasutusala ja üldine rakenduslik eesmärk mõeldud kõikidele sihtgruppidele.

Abi- ja toetusvajaduse hindamisvahendi meetodiline juhis on SKA poolt loodud eluvaldkondade põhine hindamisinstrument, mida saavad erinevad KOV-d vajadusel kasutada (Sotsiaalkindlustusamet, 2021). Toetusvajaduse hindamise eesmärk on välja selgitada, millistes eluvaldkondades ja millisel määral inimene (antud juhul ka Ukraina sõjapõgenik) toetust ja/või abi vajab, selleks, et oleks võimalik säilitada või ka parandada inimese üldist elukvaliteeti ning tagada võimalikult võrdne toimetulek ja ühiskonnas osalemine (Sotsiaalkindlustusamet, 2021). Näiteks hinnatakse sotsiaalseid suhteid, vaimset tervist, füüsilist tervist, tööhõivet, vaba aega ja huvitegevusi, elukeskkonda ja viimasena igapäevatoimingud. Igas eelnevalt nimetatud valdkonnas

hinnatakse inimese toetusvajaduse astet eraldi ja vajadusel täpsustatakse, lisades eelnevalt mainitud valdkondade juurde lisainfot. Selle tulemusel näeb sotsiaaltöötaja, milliseid tegevusi on vaja teha, ja millised on abivajaja reaalsed soovid, vajadused, et paraneks inimese elukvaliteet.

Sobiva abi pakkumisel ja korraldamisel lähtub sotsiaaltöötaja juhtumikorralduse põhimõttest, mis võimaldab sotsiaaltöötajal kaasata abivajaja aitamiseks ja vajaduste väljaselgitamiseks ka teisi organisatsioone (Töötukassa, perearst).

1.3.2 Sotsiaalhoolekandeline abi andmise põhimõtted Eestis

Pädev sotsiaaltöö praktika sisserändajate ja põgenikega arvestab, kuidas sunnitud sisseränne on seotud poliitikaga ja mõjutab nende üldist heaolu (Al-Makhamreh jt., 2012; Bhuyan jt., 2012; Chang-Muy ja Congress, 2015).

Eestis reguleerivad kohalike omavalitsuste tööd erinevad seadused, seadustest tulenevalt peab sotsiaalkaitse valdkonnas tagama ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenikele sotsiaalsed toetused (nt toimetulekutoetus), vältimatu sotsiaalabi ja sotsiaalteenused, eluruumi (lühiajaline majutus) (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Seega on sotsiaaltöötajatel kohalikes omavalitsustes oluline roll ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenike abistamisel. Tulenevalt sotsiaalhoolekandeline abi põhimõtetest on sotsiaaltöötaja roll selgitada välja isiku toetus- ja abivajadus ning pakkuda abimeetmeid, mis on suunatud võimaluste leidmisele ja isiku suutlikkuse suurendamisele, korraldada võimalikult iseseisvalt (SHS § 3 lg 1 p2). Kui Ukraina sõjapõgenik on saanud ajutise kaitse, mis tähendab, et neil on sarnased õigused Eesti kodanikega, sh õigus sotsiaalteenustele ja toetustele, siis on kohalike omavalitsustel oluline roll Ukraina sõjapõgenike toetamisel - nii vältimatu abi korraldamisel kui ka toetavate abimeetmete tagamisel. Juhtumipõhine töö aitab välja selgitada Ukraina sõjapõgenike reaalsed vajadused.

Näiteks on sotsiaaltöötajatele sõjapõgenikele teenuste osutamisel antud kandev roll (juhtumipõhine, abivajaduse kindlaks tegemine, info jagamine), seetõttu sõltub teenuste üldine sisu ja teenuse jõudmine abivajajani nii sotsiaaltöötaja enda isikuomadustest ja pühendumisest ehk sellest, millised on kohaliku omavalitsuse reaalsed võimalused inimest aidata, kui ka sellest kui oluliseks antud KOV sotsiaalprobleemi peab. Kuigi võiks arvata, et sotsiaaltöötajate roll teenuste

pakkumisel on peamiselt seotud nõustamisega ja abivajaduse kindlaks tegemisel, siis reaalsuses on olukord veidi teine. Suurem osa sotsiaaltöötajaid pühendab enda igapäevase praktika ka üldisele teavitustööle, mille eesmärk on Ukraina sõjapõgenikele üldise info jagamine (voldikud paber kandjal jms), mis toetab Ukraina sõjapõgenike hakkamasaamist Eestis. Teisisõnu on sotsiaaltöötajal kaks rolli - abivajadusest lähtuv abistamine ja aktiivne teavitustöö, mis on justkui suunavaks abiks Ukraina sõjapõgenikele ja aitab neil õigele teele minna. Professionaalse sotsiaaltöö aluseks on oskuste ja teadmiste rakendamine Ukraina sõjapõgenike abistamisel.

Sotsiaaltöötaja valmisolek töötada sisserändajate ja pagulastega nõuab tutvumist kultuurirühmade mitmekesisusega ning poliitiliste ja kultuuriliste tegurite tunnustamist, mis aitavad kaasa sisserändajate ja pagulaste vaimsele tervisele (Airhihenbuwa jt., 2020; Airhihenbuwa, 1995; Dinos, 2015).

Sotsiaaltöötajad, kes ei ole varasemalt pagulaste või sisserändajatega tööalaselt kokku puutunud, ei pruugi teada, kuidas sõjapõgenikele sotsiaalseid teenuseid ja abi pakkuda. Sõjapõgeniku reaalsete vajaduste mõistmine nõuab vajalike teadmiste omandamist (Ostrander jt., 2017; Small jt., 2016). Ukraina sõjapõgenike abistamisel on oluline sotsiaaltöötaja enda pädevus, sellepärast tulebki kasuks varasem kokkupuude sõjapõgenikega, nt Süüria pagulaskriis, mis oma olemuselt ei ole kuigi sarnane Ukraina kriisiga, aga lähtub abivajaduse hindamisel samadest põhimõtetest. Teisisõnu on oluline sotsiaaltöötaja enda pädevus sõjapõgenike abistamisel (Clayden, Cooheny, 2022). Sotsiaaltöötajate peamine takistus sõjapõgenike abistamisel on keelebarjäär ja erinev arusaam olukorra tõsiduse üle ja mingil määral ka erinevad kultuurilised tõekspidamised (Giacco jt., 2014; Sandhu jt., 2013; Vaughan jt., 2019). Sotsiaaltöötaja jaoks on oluline arvestada sisserändaja jaoks tekkinud oluliste tagajärgedega, sh leina, trauma, kodumaa kaotuse, kultuurilise mitmekesisusega ja halvemal juhul pereliikme kaotusega (Murray, 2010). Näiteks perekonnaliikme kaotusega võib tekkida vaimse tervise probleeme, millest levinum on ärevus ja depressioon (Fazel jt., 2012; Murray jt., 2010). Sotsiaaltöötajatele mõeldud koolitused aitavad sotsiaaltöötajal mõista vähemusrahva isiklikke ja kultuurilisi eripärasid, mis võivad mõjutada töösuhteid ja usaldust klientidega, sh koostöö edukuse näitajat (Airhihenbuwa jt., 2020; Airhihenbuwa, 1995; Dinos, 2015).

Kuna koduriigist lahkunud Ukraina sõjapõgenik on füüsiliselt ja mentaalselt kurnatud, siis tuleks erilist tähelepanu pöörata sõjapõgenikele, kellel on varasemalt juba olnud vaimse tervise probleeme, et ennetada ja võimalusel ära hoida selle süvenemist (WHO, 2022).

1.3.3 Sekkumispüramiid

Vaimse tervise ja psühhosotsiaalsed tuge (*mental health and psychological support*) pakutakse vältimatu abi korras kriisiolukorda sattunud sõjapõgenikele (UNHCR, 2023). Kriisi ja hädaolukorra korraldamine ei ole ainult tervishoiuteenuse ülesandeks, vaid igal sektoril, millega Ukraina sõjapõgenik kokku puutub, on samaväärne tähtsus ja olulisus ennetada vaimse tervise häirete teket ning toetada neid, kellel on varasemad häired või kellel need avalduvad kriisiolukorras (Sotsiaalministeerium, 2023).

Sõja algusest on ukrainlased puutunud kokku mitmete stressirohkete olukordadega (WHO, 2023). Hädaolukorda sattunud Ukraina sõjapõgenike hindamiseks on vajalik selgusele saada tema abivajadusest (WHO, 2023). Selleks, et sotsiaaltöötajal oleks võimalik hinnata Ukraina sõjapõgenike psühhosotsiaalseid vajadusi on vajalik valdkondlik sekkumine (WHO, 2023). Üheks võimaluseks on sotsiaaltöötajatel kasutada oma töös sõjapõgenikega sotsiaalse heaolu tagamiseks sekkumispüramiidi skeemi „*Inter-Agency Standing Interventional Pyramid*“.

Psühhosotsiaalse heaolu ja vaimse tervise abi sekkumispüramiidi eesmärk (*Inter-Agency Standing Intervention Pyramid*) on reageerida ja tagada psühhosotsiaalsete probleemide all kannatavate Ukraina sõjapõgenikele mitmekülgset vajadustele keskenduvat abi, tugevdades kogukonna ja perekonna toetust (IASC, 2007).

Inter-Agency Standing Intervention Pyramid (*edaspidi* IASC) on 4-astmeline püramiidskeem, mille idee seisneb kriisi sattunud inimeste vajaduste hindamisel ja psühhosotsiaalse toe pakkumisel eri tasemetel (IASC, 2007). Tasemete hulka kuuluvad:

- 1) põhivajadused ja turvatunde tagamisele suunatud tegevused;
- 2) kogukondade ja perede toetus;
- 3) fookuseeritud mitte-spetsialiseerunud abi;
- 5) spetsialiseerunud abi

Sõjapõgenikud vajavad uute riiki sisenemisel abi ja toetust erinevatelt valdkondadelt, sh esmatasandilise teenuse korraldamist, nt riided, toit, majutus (Hodes, 2023). Seetõttu on riigist lahkunud sõjapõgeniku jaoks tegemist hädaolukorraga (IASC, 2007). Toimetulek hädaolukorrast tingitud sotsiaalse stressiga nõuab sotsiaaltöötajate poolset sekkumist, kuna psühhosotsiaalsed

probleemid ei võimalda Ukraina sõjapõgenikel iseseisvat elu alustada. Psühhosotsiaalsed probleemid võivad oma raskusastmelt jaguneda sotsiaalseteks ja psühholoogilisteks ning Ukraina sõjapõgeniku heaolu silmas pidades tuleks keskenduda mõlemale aspektile (IASC, 2007).

Hädaolukord tekitab üldist sotsiaalset stressi nii Ukraina sõjapõgenikele kui ka tema perekonnale ning inimesed mitte ainult ei koge seda sõjakoldest liikumise ajal, vaid see jätkub ka uude riiki saabumisel (IASC, 2007). Enamik inimesi, kes kogevad psühhosotsiaalset stressi ja on teadlikud sellest, tunnevad kergendust kui neil on võimalik seda enda pereliikme, tuttava või kogukonnaga jagada (UNHCR, 2020). Ukraina sõjapõgeniku ümberasumine enda koduriigist kujuneb stressirohkeks, sest uus keskkond, traditsioonilised väärtused ja kogu struktuur, mis tihtipeale reguleerib nende heaolu on häiritud. See võib põhjustada kohanemiskrasi ja süvendada sotsiaalsete ja psühholoogiliste probleemide teket ning tekitada ebakindlust hakkama saamisel (UNHCR, 2020). Humanitaarabi ja pagulasteenuste osutamise viis võib samuti suurendada või vähendada sõjapõgeniku stressitaset. Sotsiaaltöötaja inimlik, erapooletu, sõltumatus ja neutraalsus aitavad kaasa Ukraina sõjapõgeniku kohanemisele uues riigis (Välisministeerium, 2023).

Sotsiaaltöötaja lähtub Ukraina sõjapõgeniku psühhosotsiaalsest seisundist abi pakkumisel ja sõltuvalt kriisi iseloomust võivad vajada sekkumist kõik elanikkonna grupid (IASC, 2007). Tuginedes „*Guideline of Mental Health and Psychological Support in Emergency Settings 2007*” (IASC, 2007) raportile on välja toodud riskigrupid, kes võivad vajada sotsiaaltöötajate poolset sekkumist psühhosotsiaalse heaolu osas:

1. Pagulased - kes on kogenud stressirohket sündmust/traumat, nt lähedase kaotus, piinamine ja selle tegevuse tunnistamine.
2. Naised - üksikemad, lesed, noored tüdrukud.
3. Mehed - endised sõja veteranid, töötud, ülalpeetavad, kinnipeetud ja vangid.
4. Eakad inimesed - üksikud ja kes on kaotanud oma hooldajatest pereliikme.
5. Inimrühmad - kellel on varasemalt avaldanud psühhosotsiaalsed raskused.

Sotsiaaltöötajal, kes tegeleb hädaolukorda sattunud Ukraina sõjapõgenikega, soovitatakse psühhosotsiaalse toe pakkumisel integreerida sekkumise eri tasemeid (IASC, 2007). Tervise Arengu Instituudi sõnul tuleb psühhosotsiaalse heaolu tagamiseks reageerida vajaduspõhiselt, kuna hädaolukord mõjutab inimesi eri viisidel (Alton, 2020). Ukraina sõjapõgenike vaatenurgast

on soovituslik rakendada kõiki toetustasemeid korraga (UNHCR, 2022). Sotsiaaltöötaja, kes tegeleb Ukraina sõjapõgenikega peab arvestama sellega, et kõik Ukraina sõjapõgenikud pole traumeeritud. Eeldades, et iga Ukraina sõjapõgenik on traumeeritud, õõnestab see tema toimetulekumehhanismi, mis võib omakorda tekitada õpitud abitust, st pole soovi enda elutingimusi parandada, kuigi tegelikult on inimene selleks võimeline (UNHCR, 2022). Samuti tekitab selline eelduslik mõtteviis sotsiaaltöötaja poolset stigmatiseerimist (UNHCR, 2022).

Joonis 2. Psühhosotsiaalse heaolu ja vaimse tervise abi sekkumispüramiid (IASC) tõlgitud: TAI poolt (2022)

Joonis 2. kirjeldab seda, kuidas astmeline süsteem toimib, ja milline on üleminek ühelt eri tasemelt teisele. Astmeline süsteem jaguneb kihtideks, mis toetab sotsiaaltöötajaid Ukraina sõjapõgenike abistamisel ja aitab vastavalt Ukraina sõjapõgenike vajadustele toimida:

1. Ukraina sõjapõgenike põhivajadustele ja ohutusele keskendumine (UNCHR, 2023). Eesmärk on põhivajadustele tähelepanu pööramine ja turvatunde tagamine, see võib hõlmata ka üldise teadlikkuse tõstmist, nt kogukondlikud tegevused, sihtrühmade jõustamine ning kaitse- ja teabematerjalide valmistamine sõjapõgenikele (Anton, 2020). Samuti ka esmased vajadused, näiteks toit, peavari, vesi, tervishoid (Hodes, 2023).

2. Ukraina sõjapõgenike pere ja kogukonna tugevdamine (UNHCR, 2023). Kogukondade ja perekonna toetus tähendab perekondade ühendamist. Enamikes hädaolukorra juhtumitest esineb kaotusi, ümberasumist, perekonnast eraldumist. Sellega toimetulekuks on loodud mitmesugused psühhohariduslikud programmid ja toetusgrupid (IASC, 2007).

3. Ukraina sõjapõgenikele spetsialiseerimata abi pakkumine, st fookusgrupid, perekond ja juhendatud abistajad nagu sotsiaaltöötajad, õpetajad ja arstid (UNHCR, 2023). Fokuseeritud mittespetsiifiline abi sisaldab psühholoogilist esmaabi ja eriprogramme, nt tegevused, mis on suunatud vägivalle ennetamisele ja turvatunde taastamisele (Anton, 2020).

4. Ukraina sõjapõgenikele suunatud spetsialiseeritud teenused ja tugi, nt psühholoogiline ja psühhiaatriline abi. Spetsialiseerunud abi, nt psühholoogiline või psühhiaatriline, on mõeldud neile, kes vajavad igapäevaeluga toimetulekuks oluliselt lisatuge (IASC, 2007). See abi on määratud tugeva või raske psüühikahäirega põgenikele, kelle igapäevane hakkama saamine on häiritud (IASC, 2007). Kuigi spetsialiseeritud abi vajab vaid väike elanikkond, on selle tagamine tähtis (IASC, 2007).

Enamik juhtudel on PTSH üksikud sümptomid loomulikud, nt stressireaktsioon rasketele sündmusele, mistõttu enamus Ukraina sõjapõgenike taastub omal jõul ilma kõrvalise abita (UNCHR, 2023). Kui Ukraina sõjapõgenike vajadused on rahuldatud, nt põhivajadused ja turvatunde on tagatud, on ka väiksem tõenäosus PTSH kujunemisele (UNHCR, 2023).

Psühhosotsiaalse heaolu ja vaimse tervise abi sekkumispüramiidi kasutamine lõputöös näitab Ukraina sõjapõgenike abivajaduse hindamise olulisust ja psühhosotsiaalse toe pakkumise olulisust eri tasanditel. Psühhosotsiaalse heaolu ja vaimse tervise abi sekkumispüramiidi eesmärk on reageerida ja tagada psühhosotsiaalsete probleemide all kannatavate Ukraina sõjapõgenikele mitmekülgset vajadustele keskenduvat abi tugevdades kogukonna ja perekonna toetust (IASC, 2007).

1.4 Sõjapõgenike vajadused

Järgmised alapeatükid annavad ülevaate Ukraina sõjapõgenike olukorrast Eesti tööturul ja nende toimetulekust, mis põhineb Anniste, Kendrali, Allemani ja Öereni uurimusel (Anniste, Kendrali, Allemann ja Öeren, 2022).

1.4.1 Ukraina sõjapõgeniku olukord tööturul

Euroopa Liidus on põgenikul võimalik tööle hakata kohe, kui on saadud põgeniku staatus ehk ajutine kaitse olemasoleva riigi poolt (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). Ukraina sõjapõgenikud on sunnitud oma kodumaalt lahkuma Venemaa agressiooni tõttu ning neil puudub ajaline ressurss ennast majanduslikult ette valmistada uute riiki saabumiseks (Bouchard, Stiegler, jt 2022). Üldine majanduslik olukord ja toimetulek uues riigis nõuab rahalist ressursi, mis hõlmab endas otsuste tegemist. Suurem osa Ukraina sõjapõgenike pole suutelised koheselt endale oma elamispenda soetama. Seetõttu on võimalik abi paluda kohaliku omavalitsuse käest, kes võimaldab Ukraina sõjapõgenikele lühiajalise majutuse teenust (Lees, Espenberg, 2022). Värskest uute riiki saabunud Ukraina sõjapõgeniku jaoks on oluline võimalikult kiiresti tööle saada, et oleks tagatud nii enda kui ka leibkonnaliikmete majanduslik kindlustatus (Lees, Espenberg, 2022).

Ukrainlased räägivad enda teekonnast kui trauma rohkest sündmusest ja nendivad, et teekond Eestisse on olnud füüsiliselt ja vaimselt kurnav (Lees, Espenberg, 2022). Vaimselt kurnatud sõjapõgenik ei ole tihtipeale mentaalselt valmis tööturule sisenema ja seda väljakutset vastu võtma. Ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgeniku jaoks valmistab raskusi tööturul konkurentsipüsimine, kuna keeruline on tõestada enda kvalifikatsiooni (teadmiste, hariduse osas). Sellest tingituna pikeneb tööle saamise protsess (Lees, Espenberg, 2022). Vähene teadmine Eesti töökultuurist ja kandideerimise teekonnast jätab sõjapõgeniku abitusse olukorda (Lees, Espenberg, 2022). Tööotsimise protsess, milleks on näiteks üldine värbamine ja tööintervjuude käimine, on aeganõude ja keeruline. Võõrast riigist tulnud põgenik võib avaldada umbusku enda tööandjasse ja see muutub väljakutseks (Lees, Espenberg, 2022).

Ukraina sõjapõgenike tööle asumist enda soovitud ametikohale takistab vähene eesti keele oskus (Lees, Espenberg, 2022). Sõjapõgeniku jaoks on kohaliku keele õppimine aeganõudev protsess, kuid erinevad tööpakkumiste portaalid on olnud vastutulelikud selles osas. Tööpakkumiste

portaalid on enda töökuulutuste juurde lisanud Ukraina lipu näitamaks ukrainlasest töötajale, et eesti keele mitte oskamine või ka tundmine ei ole antud ametipostil tähtis. Sellega avaneb ukrainlasel võimalus kandideerida soovitud ametikohale, mis omakorda kiirendab ka üldist tööle saamise protsessi. Vaatamata vastutulelikele tööandjatele on tõsiasi see, et sõjapõgenik peab leppima enda kvalifikatsioonist või erialast lähtuvalt madalama tööpositsiooniga kui tema reaalsed oskused, teadmised ja haridus on (Lees, Espenberg, 2022). See tähendab, et vaatamata kodumaal omandatud erialasel haridusele tuleb leppida Eestis madalama ametikohaga (Lees, Espenberg, 2022). Ukraina sõjapõgenikud töötavad Eestis peamiselt lihttöolisena ja kasutavad töökoha leidmisel olemasolevaid või tekkinud kontakte, nt pereliikmed, sõbrad tutvavad, harvem aga otsest kontakti tööandjaga (Lees, Espenberg; 2022).

2023. aasta jaanuari lõpu seisuga oli 20-64 aastaste Rahvastikuregistris märgitud elukohaga töötavate ajutise kaitsega Ukraina sõjapõgenike osakaal 47% (Lees, Espenberg, 2023). Töötukassa andmetel oli 2023. aasta märtsi alguses töötuna registreeritud 6188 rahvusvahelise kaitse saajat, kes moodustasid kõikidest registreeritud töötutest 11,3% (Töötukassa, 2023). Ukraina sõjapõgenikud kes olid töötud, olid nõus vastu võtma ka töö, mis eeldab madalamat haridustaset kui neil parasjagu omandatud ning teatud sõjapõgenikke olid nõus ainult tööle asuma sellele ametipostile, mis vastab nende haridustasemele (Töötukassa, 2023). Küsitlusuuringust selgus ka see, et värskelt ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenikud on nõus vastu võtma enda erialast mitte lähtuvat tööd. Ukraina sõjapõgenike jaoks on esmatähtis tööle saada ja sissetulekut teenida (Lee, Espenberg, 2022). Sõjapõgenikud nimetasid mittetöötamise põhjuseks ja otsimiseks perekondlikke põhjuseid (peamiselt väikelaste eest hoolitsemine) ning sobiva töö puudumist kas üldse või antud piirkonnas, kus Ukraina sõjapõgenik viibib (Lees, Espenberg, 2022).

1.4.2 Ukraina sõjapõgenike toimetulek

Sõjapõgenike toimetulek sõltub mitmetest teguritest: leibkonna suurus, sihtriigi toetusmeetmed, tööhõive võimalused, hüvitiste ja toetuste suurus (Lees, Espenberg, 2022).

2022. a märtsis loodi Ukraina sõjapõgenike jaoks ajutise kaitse direktiiv, mis lisaks elamisloale, annab ligipääsu hüvedele nagu tööturg, haridussüsteem, tervishoid ja sotsiaalkaitstesüsteem. Samuti on sõjapõgenikul õigus ka vastuvõtva riigi sotsiaalkaitstesüsteemile sh toetustele (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). „See tähendab, et sõjapõgenikud said alustada oma elu korraldamist ning sissetuleku teenimist samadel tingimustel kui kohalikud elanikud” (Lees, Espenberg, 2022). UNHCR uuring „Lives on hold: Intention and Perspective of Refugees from Ukraine” näitas, et peamiseks sissetulekuallikaks olid erinevad sotsiaaltoetused, töötasu ning olemasolevad säästud (UNHCR, 2022). UNHCRi 2022. aasta suvel läbi viidud uuringust selgus, et sõjapõgenike peamised kolm vajadust olid raha, töö, majutus. Ukraina sõjapõgenike jaoks takistasid sissetuleku teenimist keelebarjäär, sobivate töökohtade puudumine ning ka väikene töötasu. (Lees, Espenberg, 2022). Suurem osa Ukraina sõjapõgenikest, vaatamata enda materjaalsele kindlustatusele, vajasisid enda soovitud asukohta jõudes sotsiaalset abi (Lees, Espenberg, 2022).

Ukraina sõjapõgenike toetatakse erinevate teenuste ja toetustega nii riigi- kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil. Ukraina sõjapõgenikele eluruumide korrastamiseks toetuse andmist reguleerib Välismaalase rahvusvahelise kaitse andmise seadus. VRKS kohaselt on ajutise kaitse saanud taotlejal õigus ja kohustus elamisloa menetlemise ajal elada rahvusvahelise kaitse taotlejate majutuskeskuses või Sotsiaalkindlustusameti poolt määratud elukohas (VRKS, 2023). Ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenikele hüvitatakse taotluse esitamisel ühekordne eluruumide üürikulude hüvitamine summas 1150 eurot (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). Kohalikul omavalitsusel on lubatud maha arvata lepingu sõlmimisega seotud halduskulu 50 eurot (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). Ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenikel tuleb hüvitise taotlemiseks esitada üürileping ning kuludokumendid, samuti ka see, kui on tehtud eluruumiga seonduvaid kulutusi (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

PROBLEEMIPÜSTITUS

Venemaa täiemõõdulise sõja tõttu Ukrainas on pidanud Ukraina kodanikud oma koduriigist lahkuma ning seadnud endale eesmärgi leida turvaline sihtriik, kuhu elama suunduda. Kui Ukraina sõjapõgenik on saanud ajutise kaitse, siis on tema õigused võrdväärsed Eesti elanikega (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). Riik ja kohalik omavalitsus pakub Ukraina sõjapõgenike erinevaid sotsiaalteenuseid ja toetusi (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Teoreetilisest kirjandusest lähtuvalt puudub empiiriline ülevaade sellest, kuidas Eesti sotsiaaltöötajad kirjeldavad Ukraina sõjapõgenike abistamisega seotud väljakutseid. Iga sotsiaaltöötaja hindab pakutava abi olulisust ja annab nõu abivajajale nendel teemadel, millest on Ukraina sõjapõgenikel kõige rohkem kasu. Kuigi sotsiaalhoolekandelist abi pakutakse inimeste abiajadustest lähtuvalt, teeb sobiva ja lõpliku otsuse sotsiaaltöötaja vastavalt toetusemääradele või teenuste olemasolule. Sobiva toetuse või määramisel tuleb lähtuda Ukraina sõjapõgeniku reaalsetest abi vajadustest.

Minu bakalaureusetöös on fookuses Eesti kohaliku omavalitsuse nelja sotsiaaltöötaja kirjeldused Ukraina sõjapõgenikega töötamisega esinevatest väljakutsetest igapäevases töökeskkonnas. Varasemalt on Eestis uuritud Ukraina sõjapõgenike sotsiaalset heaolu küsitlusuuringus „Sõjapõgenike küsitlusuuring (2023)“, mis aga keskendub pigem üldise pildi loomisele ning ei käsitle sotsiaaltöötajate väljakutseid töötamaks Ukraina sõjapõgenikega.

Statistika näitab, et üldine voog Ukraina sõjapõgenike riiki immigrerumises on saavutanud haripunkti ja on stabiliseerunud, mis tähendab sotsiaaltöötajate vaatenurka silmas pidades seda, et ka soov sotsiaalhoolekandelsele abile, sh toimetulekutoetuste saajate arv Ukraina sõjapõgenike seisukohalt on kahanenud (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Sotsiaaltöötajate väljakutsete uurimise olulisus seisneb selles, et teemat paremini mõistes on võimalik nii riigil kui ka kohalik omavalitsustel teha kindlameelsemaid ja teadlikumaid otsuseid Ukraina sõjapõgenike abistamisel. Sotsiaaltöötajate väljakutsete kaardistamine ja uurimine annab

riigile ülevaate sellest, kuidas tuleks edaspidi sotsiaalhoolekandelist abi korraldada, sh täienduskoolituste tegemine, teavitustöö korraldamine kohalikele omavalitsustele. Teadmine sotsiaaltöötajate väljakutsetest parandab nii riigi kui kohaliku omavalitsuste koostööd ja tagab kvaliteetse abi abivajavatele sõjapõgenikele.

Ukraina sõjapõgenike heaolu silmas pidades, keskendutakse tihtilugu abivajaja perspektiivile, aga unustatakse ära kuivõrd suurt rolli omab sõjapõgeniku heaolu tagamisel sotsiaaltöötaja enda sekkumine nendel teemadel, sh nende oskused ja teadmised. Võib arvata, et teatud osa sotsiaaltöötajaid on raskustes sobivate meetmete rakendamisel, kui teemaks tuleb sõjapõgenike abistamine. Seega on oluline keskenduda sotsiaaltöötaja vaatenurgale, sest siis on võimalik pakkuda abivajajale tegevuskavast ja juhtumipõhisest tööst lähtuvalt sobilikku abi.

Bakalaureusetöö eesmärk on kirjeldada Eesti sotsiaaltöötajate väljakutseid Ukraina sõjapõgenike abistamisel, tuginedes nelja sotsiaaltöötaja praktilistele kogemustele ja olukorra tõlgendamisele enda igapäevases töökeskkonnas.

Eesmärgi saavutamiseks püstitasin järgnevad uurimisküsimused:

1. Kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad esmaseid kokkupuuteid Ukraina sõjapõgenikega?
2. Kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad töö iseloomu muutust?
3. Millised on sotsiaaltöötaja väljakutsed Ukraina sõjapõgenike abistamisel?

2. METOODIKA

2.1 Metodoloogiline lähenemisviis

Käesolevas bakalaureusetöös kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit, sest see võimaldab aru saada tegelikest soovidest ja vajadustest Ukraina sõjapõgenike abistamisel. Kvalitatiivne uurimismeetod tegeleb inimeste isiklike ja sotsiaalsete kogemuste uurimise, kirjeldamise ja tõlgendamisega (Laherand, 2008). Kvalitatiivne uurimismeetod võimaldab keskenduda inimeste subjektiivsetele kogemustele ja tegevustele ning mõista ainulaadseid aspekte konkreetses kontekstis (Strömpl, 2020). „Kvalitatiivne uurimisviis annab edasi inimeste subjektiivseid mõtteid ja tundeid, mida nad on läbi erinevate kogemuste saanud. Kvalitatiivses uuringus ei püüta tõestada eelnevalt püstitatud hüpoteesi paikapidavust läbi suure valimi, vaid püütakse mõista väikese arvu osalejate maailmavaadet” (Laherand, 2008). Kvalitatiivses uuringus on oluline edasi anda uuringus osalejate isiklike kogemusi, teadmisi ja mõtteid (Laherand, 2008).

2.2 Andmekogumismeetod

Bakalaureusetöös kogusin andmeid poolstruktureeritud intervjuude abil, kuna see keskendub huvipakkuvale teemale ja aitab aru saada lõputöö kontekstis sotsiaaltöötajate tegelikest kogemusest (väljakutsete uurimisest) ja vajadustest Ukraina sõjapõgenike abistamisel. Poolstruktureeritud intervjuus kasutatakse varem koostatud intervjuukava, kuid intervjuu läbiviimisel võib muuta küsimuste järjekorda ja küsida täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Kui intervjuueeritav hakkab juhuslikult vastama küsimusele, mis on uurijal plaanis küsida, siis on mõttekas lasta tal küsimusele vastata, mitte teda takistada selles osas, kuna siis võib intervjuueeritaval mõte ära kaduda ja mingi osa vajalikust informatsioonist jääb kaotsi. Samuti on antud uurimuse puhul kasulik poolstruktureeritud intervjuud kasutada, sest vastaja võib avada sellise teema, millele uurija ise esialgu ei mõelnud, kuid antud intervjuu käigus võib omada uurimuse raames olulist rolli.

Tegin kõikide osalejatega individuaalsed intervjuud. Individuaalintervjuu annab võimaluse liikuda vastaja tempos ja arutlus loogika abil on võimalik teha vajalikke täpsustusi, toetudes juba antud teabele. See võimaldab keskenduda ja rakendada aktiivse kuulamise võtteid (Vihalemm, 2014).

Aktiivne kuulamine näitab, et intervjueri on enda mõttega kohal ja see paneb intervjueritava ennast mugavamalt tundma ning see läbi aitab paremini avada tema mõttemaailma.

2.3 Uurimuses osalejad

Uurimuses osalesid neli sotsiaaltöötajat Eesti erinevatest kohalikest omavalitsustest, kes kõik olid rohkem või vähem seotud Ukraina sõjapõgenike abistamisega.

Intervjueritavate leidmisel kasutasin mugavusvalimi põhimõtet, mis annab võimaluse valida intervjuerijaid lihtsalt ja kättesaadavalt (Baxter jt, 2015). Kuna olin varasemalt Tartu Linnavalitsuses praktikal, siis olen ka pidanud koostööd tegema sealsete sotsiaaltöötajatega ja tänu sellele oli kergem ka esmaseid kontakte saada. Uurimuses osalesid kohaliku omavalitsuse töötajad.

Intervjueritavatega võtsin ühendust e-maili teel. Peaaegu kõik, kellele ma avaldasin soovi intervjuud läbi viia olid ka selle mõttega nõus. Ainult üks intervjueritav keeldus, kuna tema sotsiaaltöö teenistuse käik ja kokkupuude ukrainlastega polnud tema arvates piisav, et sellel teemal minuga vestelda. Ülejäänud osalejad oli meelsasti nõus minuga intervjuud läbi viima ja leppisin nendega nende sobival ajal ja asukohas kokku. Kõikide intervjueritavate puhul teostasid näost-näku intervjuud ja läksin ise füüsiliselt kohale.

Tagamaks intervjueritavate konfidentsiaalsuse on intervjueritavatele määratud lühendid ehk kindlad initsiaalid koos numbrita. Numbrid viitavad sellele mitmes oli intervjueritav, kellega ma intervjuud läbi viisin. Kõikidel intervjueritavatel, välja arvatud ühel, on pikaajaline kogemus sotsiaaltöö valdkonnas ja olemas kokkupuuted Ukraina sõjapõgenikega. Samuti on kõik intervjueritavad varasemalt tegelenud klientide toimetuleku ja igapäevase elu paremaks muutmisega. Intervjuude orienteeruv pikkus oli keskelt läbi 45 minutit ja kõik intervjuusid salvestasin andmete töötlemiseks telefoniga.

2.4 Andmeanalüüsimeetod

Peale intervjuude läbiviimist laadisin interjvuud ülesse automaatseks transkriptsiooniks. Transkribeerimiseks kasutasin TTÜ Küberneetika Instituudi foneetika ja kõnetehnoloogia laboris välja töötatud programmi (Alumäe jt, 2018). Transkriptsioonid lugesin üle ja parandasin vead, mis olid programmis kas valesti tuvastatud või tõlgendatud.

Andmeanalüüsi raamistiku loomiseks kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kvalitatiivsel sisuanalüüsil on mitu erinevat vormi. (Hsieh ja Shannon 2005;, Laherand, 2008) eristavad tavapärasest, suunatud ja summeerivat kvalitatiivset sisuanalüüsi. Minu töö eesmärgiga sobib kõige paremini tavapärase suunatud sisuanalüüs, kuna seda kasutatakse, siis kui soovitakse midagi kirjeldada (Laherand, 2008). Minu töö eesmärk on kirjeldada sotsiaaltöötajate väljakutseid.

Lähtuvalt kvalitatiivsest sisuanalüüsist kasutasin analüüsimisel järgmisi samme (Taylor-Powell, Renner, 2003):

1. Transkribeerin andmed ja töotan need läbi;
2. Keskendun analüüsimeetodile;
3. Kategoriseerin informatsiooni;
4. Teen kindlaks mustrid, seosed kategooriate vahel
5. Tõlgendan töö ja viin teemad omavahel kokku

Analüüsitehnikana kasutasin juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi, mille käigus vaadeldakse mitut analüüsitavat juhtumit ja võrreldakse selle teema käsitlemist kõigi kogutud intervjuude lõikes (Kalmus jt, 2015).

2.5 Refleksioon

Refleksiooni kirjeldades lähtun ma Korthageni (2004) välja töötatud sibula-mudelist. Sibula-mudeli abil toon välja erinevad aspektid, millega pidin töö käigus kokku puutama ja nendest lähtuma.

Läbisin osaluspraktika Tartu Linnvalituse Sotsiaal- ja tervishoiuosakonnas ning puutusin kokku sotsiaaltöö ja proaktiivse suhtlusega Ukraina sõjapõgenike vaatenurgast. Praktikal olles pidin tegelema Ukraina sõjapõgenike sotsiaalse heaolu tagamisega. Tegevused olid peamiselt seotud toimetulekutoetuse ja üürihüvitiste määramisega ning jooksvalt klientide abistamisega. Minu senine kogemus Tartu Linnavalitsuses ajendas antud lõputöö teemat rohkem süvitsi uurima ja sellest tingituna saigi antud teema valitud. Soov oli Ukraina sõjapõgenike sotsiaalse heaolu kohta rohkem teada saada. Tunnen, et selle töö kirjutamine teeb mind pädevamaks Ukraina sõjapõgenike abistamise kohalt. Peamised raskused töö kirjutamise osas olid sobivate materjalide ja akadeemiliste allikate leidmine. Tegemist on küll aktuaalse teemaga praeguses ühiskonnas, aga antud teema kohta oli keeruline varasemaid empiirilisi uuringuid leida, kuid oma teadmiste kirja panemiseks pidin ma siiski leidma sobivad allikad, mis oleks kooskõlas minu püstitatud uurimisküsimustega. Üldise teoreetilise materjali leidmine tekitas frustratsiooni, kuna ennist mainitud akadeemiliste allikate leidmine oli vaevaline ja ajamahukas.

Minu senine koostöö Tartu Linnavalitsusega on olnud väike. Vaatamata sellele sain ma Ukraina sõjapõgenike abistamisega igapäevaselt hakkama. Muret valmistas ebapiisav vene keele oskus ja üldine keelebarjäär, aga tänu abivalmitel ja koostöövalmis sotsiaaltöötajatele ja minu praktika juhendajale saime nendest raskustest üle. Olemasolevatele tõlketeenustele sai kliendiga kahe-peale siiski ühine arusaam saavutatud ja vajalik abi pakutud. Intervjuude läbiviimine andis mulle aimu sellest kui võrd palju peavad sotsiaaltöötajad igapäevaselt panustama Ukraina sõjapõgenike sotsiaalsesse heaolusse.

Intervjuusid läbi viima minnes oli ka väikene hirm ja pabin sees. Nimelt kartsin, et minu koostatud intervjuu kava pole piisav andmaks mulle vastuseid püstitatud uurimisküsimustele. Kartsin ka seda, et langen intervjuueeritavatega sügavasse diskussiooni ja võin intervjuueeritavate arvamusi mõjutada enda poolt püstitatud abistavate küsimustega. Kuid tegelikkuses suutsin püsida uurija rollis ning lasin intervjuueeritavatel segamatult rääkida ja kuulasin huviga, mis neil antud teema

kohta rääkida on. Uue küsimuse juurde pöördusin kui tekkis paus või intervjuueeritav ise mainis, et võtame ette järgmise küsimuse, roll küsitleja ja intervjuueerija vahel oli paigas. Alguses mainitud kerge pabin või hirm kadus kiirelt ja suutsin püsida sobivas rollis terve intervjuu vältel. Vahepeal tekkinud soov intervjuueeritavatel vahele segada, asendus pigem intervjuueeritava jutu peegeldamisega. Suutsin ennast tagasi hoida ja vabas vormis lasta intervjuueeritaval rääkida. Vastasel korral oleks seganud vahele intervjuueeritava jutule ja inimesel võib terve jutu mõte kaduma minna ja mina omakorda jään oluliselt informatsioonist ilma. Ma arvan, et intervjuud läksid hästi, kuna nii mina kui ka intervjuueeritav tundsin ennast mugavalt, sest mul olid algsed teadmised Ukraina sõjapõgenike heaolust juba olemas. Seega tundsin intervjuueeritavat ennast koduselt ja ei pidanud kõike puust ja punaseks ette tegema. Enne intervjuude läbiviimist selgitasin intervjuueeritavatele, millest tuleb juttu, millised on uurimisküsimused ja kinnitasin, et kõik intervjuu käigus räägitud jutt jääb ainult minu ja intervjuueeritava vahele, tagasin intervjuueeritavas kindluse räägitud teemade üle. Mugavusvalimi kasutamine lihtsustas oluliselt ühise keele saavutamist ja see soodustas intervjuude käigus vaba õhkkonna teket.

Kuna minu eesmärk on uurida sotsiaaltöötajate väljakutseid Ukraina sõjapõgenike abistamisel ning peegeldada sotsiaaltöötajate igapäevast praktikat, siis leian, et sotsiaaltöötajate roll antud valdkonnas on oluline. Minu töö annab lugejale aimu, kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad Ukraina sõjapõgenike abistamist ja mis on need väljakutsed millega nad kokku peavad puutuma ja kuivõrd oluline on sotsiaaltöötajate enda pädevus selles.

3. ANALÜÜS JA ARUTELU

Analüüsi tulemused on vastavalt püstitatud uurimisküsimuste lõikes jaotatud kolmeks. Esimeses peatükis on välja toodud kirjeldus sotsiaaltöötajate esmastest kokkupuudetest Ukraina sõjapõgenikega. Teine alapeatükk keskendub töö iseloomu muutusele kui Ukraina sõjapõgenike on juba esmast abi saanud ja milline on see üldine muutus. Kolmandas peatükis analüüsin sotsiaaltöötajate enda perspektiivi Ukraina sõjapõgenike abistamisel ning millised on peamised väljakutsed sõjapõgenikega. Analüüsis on kasutatud tsitaate, mis on välja toodud jutumärkidena ja kaldkirjas, viidates intervjueritavate vastustel. Lühendatud tsitaatide puhul on kasutatud selle märkimiseks (/.../).

3.1 Esmased kokkupuuted Ukraina sõjapõgenikega

Intervjueritavad kirjeldasid oma esmaseid kokkupuuteid Ukraina sõjapõgenikega erinevalt. Küll aga sotsiaaltöötajate vastused varieeruvad sellest, et millal abi pakuti, kus piirkonnas, ja mis ajajärgus seda tehti. Kirjeldustest selgub, et sotsiaaltöötajate jaoks olid esmased kokkupuuted emotsionaalselt rasked, kuna teatud osa intervjuus osalenud sotsiaaltöötajatel puudus varasem kokkupuude sõjapõgenikega ning uued tööülesanded, mis neile määrati olid aeganõudvad. Näiteks turvalise elukoha või ka paiga otsimine sõjakoldest lahkunud Ukraina sõjapõgeniku jaoks, mis sotsiaaltöötajate sõnul võib mõjuda kurnavalt mõlematele osapooltele. M1 sõnas: /.../ „*Emotsionaalselt oli alguses kurnav ja keeruline, kuna ta tuli võõrasse riiki, võõrasse keskkonda, tal polnud kedagi tihitipeale siin ees ootamas, muret tekitas eluruumi saamine ja kõik sellega kaasnev*”. Ka Buchcik jt., (2023) tõid välja, et suur hulk dramaatilisi sündmusi mõjub kurnavalt nii sõjapõgenikele kui ka sotsiaaltöötajale endale.

Sotsiaaltöötajate kirjeldustest selgus, et Ukraina sõjapõgenike jaoks on oluline esmane kokkupuude ja just nende juhtumite puhul, mis leidsid aset esimestest sõjakolletest lahkunud sõjapõgenikega. Antud piirkondades esines kõige rohkem emotsionaalset kurnatust ja sõjapõgenike vaikimist, erandlikult ka soovi nendel teemadel aktuaalselt rääkida. Intervjuus osalenud sotsiaaltöötajad ütlesid, et paljud vestlused piirdusid peamiselt pere temaatikal ja sellest, et milline see olukord reaalselt välja nägi. Intervjuus osalenud sotsiaaltöötajad kirjeldasid Ukraina sõjapõgenike olukorda kui väga keerulise ja vaimselt kurnava sündmusena ja lisasid, et nende jaoks on oluline esmane kokkupuude sotsiaaltöötajaga.

K2 kirjeldas olukorda selliselt: „*See kontingent inimesi, kes tulid just Harkivi, Donetski ja Mariupoli piirkonnast oli vaimselt kurnatud. Nad oli emotsionaalselt katkised, soovisid rääkida enda lugusi juhtunust, et mis nendega seal juhtus, kelle tuttava pere oli kodust ilma jäänud, kellel maja oli hävineda saanud. Samuti oli ka neid, kes ei tahtnud üldse nendel teemadel vestelda ja vaikisid*”

Intervjuus osalenud sotsiaaltöötaja rääkis vältimatust abist ja selle olulisusest. M1 tõi välja: /.../ „*See abistamine igapäeva eluks on vajalik, asju osteti, muretseti mööblit eluruumi, et kõik vajalik oleks olemas, see oli üks asi mis tekitas sooja tunde minu, et eestlased võivad niimoodi teha*”. Sotsiaaltöötajate sõnul on esimene oluline etapp vältimatu abi pakkumine, kuna selle olemasolul on tagatud esmased vajadused nagu näiteks majutus, riideabi, toit. Samuti märkisid sotsiaaltöötajad seda, et suurt rõhku pannakse ka eluruumi korrashoidu, et tekitada võimalikult kodune tunne Ukraina sõjapõgenikes.

Ajutise kaitse saanud sõjapõgenikud tulid esimese kvoodiga sõjakoldest alguse saanud piirkondadest. Seda kinnitas ka „Sõjapõgenike küsitlusuuring”, kus toodi välja, et kõige rohkem sõjapõgenikke tuli Eestisse Harkivi, Donetski ja Mariupoli piirkonnast (Anniste, Espenberg, 2022).

Sotsiaaltöö praktika ei ole ainult sotsiaaltöötajate tava ja tihtipeale selle olulisus sõltub valitsuse ja erasektori osalejatest ning seetõttu saab seda kutsuda ka „meeskonnatööks” (Forde, Lynch, 2014). Seda silmas pidades on tarvilik keskenduda meeskonnatöö defineerimisel, mis hõlmab endas Ukraina sõjapõgeniku ja sotsiaaltöötaja vahelise koostöö hoidmist.

Forde ja Lynch (2014) „tõid välja, et sobiva sotsiaaltöö võrgustiku loomiseks on vajalik hoida suhteid perekondade, organisatsiooni ja kogukonna vahel“.

Tuginedes akadeemilistele materjalidele arvan, et esmane kokkupuude on nii sotsiaaltöötajate kui ka Ukraina sõjapõgenike jaoks oluline, sealt saab alguse teekond paremuse poole. Olukorras, kus sõjapõgenik on lahkunud enda koduriigist ja otsinud väljapääsu teed lähedal asuvatest riikidest on sotsiaaltöötaja roll aidata tal kohaneda. Intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad rääkisidki kohanemisest ja sellest, et kuivõrd keeruline oli alguses kliendiga koduriiki puuduvatest teemadest rääkida. Sotsiaaltöötaja ütles, et kliendi eneseavamine sõltus kliendi enda soovist.

H3 tõi välja: „Rääkimine kodusest olukorrast olenes väga palju kliendist endast kui palju ta ennast üldse avada soovis, siis nad ikka tõid vahest jutuks, et see kuu oli minu kodu veel alles, ja minu sõbranna oma samamoodi, et jah kinnisemad olid Mariupoli piirkonnast tulnud kliendid”. Mariupol oli ka üks esimesi piirkondi, mis vallutati 22. mai 2022. a Venemaa poolt. Sõjakoldest lahkunud Ukraina sõjapõgeniku jaoks on oluline turvatunde tekitamine sotsiaaltöötaja poolt ja pühendumine antud teemasse. Täpsustavate ja üleliigsete küsimuste esitamine võib süvendada selle probleemi kulgu. Oluline on läheneda võimalikult mõistva pilguga ja tuleb varuda piisavalt aega selleks, et Ukraina sõjapõgenik suudaks ise ennast avada. Eneseavamise protsess on kindlasti aeganõudev ja nõuab aktiivset kuulamist sotsiaaltöötaja enda poolt, kuna iga kliendi juhtum on erinev, siis tulebki lähtuda eelkõige sõjapõgeniku enda soovist antud teemal rääkida.

Sotsiaaltöötajad rääkisid teekonnast, ja millistel alustel on võimalik Ukraina sõjapõgenikele sotsiaaltoetusi ja teenuseid pakkuda. Sotsiaaltöötaja G3 tõi välja: „Kui Ukraina sõjapõgenikud 2022.a märts hakkasid sõjakolletest tulema, siis mina olin see esimene kontakt, kes toona nendega tegeles. Tookord oli see kogunemispunkt koostöös Sotsiaalkindlustusametiga (SKA) raadi mõisa hotell. Tööd alustasin, siis oli vajalik, et Ukraina sõjapõgenikul oleks olemas ajutine kaitse ja esmane toetus, mida määrasin oli toimetulekutoetus“. Ajutine kaitse toetab ukrainlaste turvatunde tagamist. See annab inimesele kinnituse, et ta on oodatud suunduvasse sihtriiki ja tema vajaduste kui ka soovidega on arvestatud. Samuti toetab nende üldist heaolu ja annab võrdväärseid õigused Eesti kodanikega. Kuigi ajutise kaitse taotlemine ei ole Eesti Vabariigi seadusandluse ja Politsei- ja Piirivalveameti järgi kohustuslik, on see vajalik, et oleks võimalik Ukraina sõjapõgenikele tagada ligipääsu sotsiaalteenustele ning õigust omandada haridust ja töötada Eestis (PPA, 2023).

Kõik intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad kinnitasid, et ajutise kaitse olemasolu pakub Ukraina sõjapõgenikele turvatunnet, kindlust ja ühtekuuluvust. M1 tõi välja: /.../ „Kõige olulisem ongi see, et sõjapõgenikel on olemas ajutine kaitse ja koht kus ta elab, esialgu paigutati nad hotellidesse ja lühiajalisse majutusse”. Tuginedes Sotsiaalkindlustusameti kodulehel olevale informatsioonile on lühiajalise majutuse eesmärk tagada Ukraina sõjapõgenikele elamispind, kus ajutiselt elada (Sotsiaalkindlustusamet, 2023). H3 lisas: /.../ „Kui põgenik saabub Eestisse ja vajab abi ja nõu, suundub ta lähimasse Sotsiaalkindlustusameti infopunkti. Infopunktis selgitatakse välja põgeniku üldine abivajadus ning talle tutvustatakse elamistingimusi“.

Sotsiaaltöötajad pidasid oluliseks, et töökoha leidnud sõjapõgenikel tuleks esimesel võimalusel leida püsiv elukoht ja liikuda lühiajaliselt majutuselt edasi, et oleks võimalik ka värskelt saabunud Ukraina sõjapõgenikele majutuskohta pakkuda. K2 ütles: *„Lühiajalise majutuse kohalt on fikseeritud see, et majutusel viibib sõjapõgenik arvestaks sellega, et põgenikul võiks olla võimalus liikuda edasi püsivasse elukoht ja sellega kaasneb kohustus teavitada sotsiaaltöötajat elutingimuste muutuse osas. Samuti kaasneb kohustus ideaalis leida endale kahe kuu jooksul iseseisvalt püsiv elukoht, mille järel peab ta lühiajalisest majutusest ka lahkuma”*. Sotsiaalkindlusameti kohaselt selgitatakse ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenikele infopunktis, et lühiajalisel majutusel viibides võib neid vajaduse korral ümber viia teisse lühiajalisele majutuse pinnale (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Intervjuus osalenud sotsiaaltöötajate jaoks tuli üllatusena see, et kui vastutulelikud on eestlased majutuskohtade andmisel ja üürimisel. Äärmiselt positiivselt kirjeldas seda H3, kes ütles: *„Mul on nii hea meel seda kuulda kui üks Ukraina sõjapõgenikust naine rääkis sellest, et Eesti inimesed on majutuse kohalt nii vastutulelikud ja siirad. Et osa omanikke andsid oma eluruumi üürile ja seda ilma üürita, täitsa täitsa tasuta ja neid polnud tegelikult mitte vähe, aga täiesti tasuta. Ma olin nii üllatunud kui kuulsin seda. See oli lihtsalt hämmastav, selline tugev vastutulelik suhtumine eestlaste poolt“*. H3 lisas, et: *„/.../ „Tasuta lõunaid pole tavaliselt olemas, aga antud kontekstis tundus teisiti“*. Viidates sellele kuivõrd abivalmid on eestlased ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenike osas. Sotsiaaltöötajate sõnul näitab see suhtumist sõjakoldest lahkunud inimeste ukrainlaste üle ja annab ülevaate sellest, et lisaks riigi enda panustamisele on vajalik ka rahva enda toetus. Sotsiaaltöötajad olid veendunud, et positiivse ellusuhtumisega abipakkujad annavad ukrainlastele positiivse kuvandi ja jätavad eestlastest kui rahvast sooja tunde.

Küsitlusuuringus „Sõjapõgenike küsitlusuuring” toodi välja, et kõige olulisemaks põhjuseks, miks valiti sihtkohaks Eesti oli pere ja sõbrad (Anniste, Espenberg, 2022). Seda kinnitas ka intervjuudes osalenud sotsiaaltöötaja. K2 tõi välja: *„Palju oli ka neid kellel oli pereliige või tuttav juba ees või siis ka keegi sõbra tuttav näiteks. Tulid ka inimesed, kes olid eelnevalt Eestis käinud ja saanud positiivse kogemuse“*. Ukraina sõjapõgenike jaoks on oluline sotsiaalsed suhted lähedastega ja varasem kokkupuude sihtriigiga, kuhu suundutakse. See eeldatavasti toetab omakorda kiiremat integreerumist uude ühiskonda ning tagab turvatunde Ukraina sõjapõgenikele.

Intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad rääkisid isikukesksest lähenemist ja sellest, et kuivõrd oluline on õige suunamine sotsiaalabi poole. M1 tõi välja: /.../ „*Oluline on see, et Ukraina sõjapõgenik läheb elamispinna saamiseks endale sobivas piirkonnas asuvasse piirkonnakeskusesse.*” G3 lisab: „*Tähtis on see, et Ukraina sõjapõgenik oskab vastavalt korraldustele liikuda õigesse piirkonnakeskusesse. Paljudel juhtudel on nii, et Ukraina sõjapõgenik pole teadlik sellest, et kus, kuhu ja mida on vaja teha, et elamispinna saada, siis oligi tarvilik selgeks teha sõjapõgenikule kõik see. Olukordi, kus omanik ja üürija sõjapõgenik koos tulid piirkonnakeskusesse oli, aga võiks rohkem olla. See teeb nii meie töö kui ka Ukraina sõjapõgenike ja omaniku töö lihtsamaks, sest siis on võimalik täpsustada vajalike teemasi, küsimusi üle*“. Sotsiaaltöötaja kirjeldustest selgus julgustamine ja positiivne suhtumine on oluline Ukraina sõjapõgenike jaoks ja aitab neil kiiremini iseseisva elu peale saada. Samuti teeb sotsiaaltöötajate sõnul nende töö kordades lihtsamaks see kui on tehtud piisav teavitustöö eelnevalt Ukraina sõjapõgenikega.

Intervjuueeritavate sõnul oli suurematest sõjakolletest tulnud klientidega ühise keele leidmine raske. Kuigi sotsiaaltöötajate enda sõnul on oluline tekitada Ukraina sõjapõgenike seas turvatunne, siis pidasid nad oluliseks eelkõige turvatunde tekitamist mentaalselt kurnatud klientide seas, sest see soodustab Ukraina sõjapõgenike kulgu iseseisva elu alustamiseks.

3.2 Töö iseloomu muutus kui Ukraina sõjapõgenik on abi saanud

Intervjuus osalenud sotsiaaltöötajad tõi välja, et nad ootasid Ukraina sõjapõgenike poolt koostööd ja jätkusuutlikkust, mis tundub esialgu hinnanguline, aga sotsiaaltöötajate sõnul aus. G3 tõi välja: „*Nendepoolne pingutus on samamoodi oluline. Seda ma kirjeldasin ka neile, et tegemist on lühiajalise majutusega ja ideaalis oleks vajalik ikkagi oma elamispiinnale edasi liikuda, circa 4 kuu jooksul. Tegelt oli see suhteliselt kiire protsess, paljud aga ei tahtnud vedu võtta. Üldkokkuvõttes oli ka mõnede Ukraina sõjapõgenike plaan riigi poolsetest sotsiaalabi teenustest elada*“.

Mõlemad välja toodud tsitaadid viitavad sellele, et tööiseloom võib hakata muutuma siis, kui lühiajaline majutus on lõppenud ja põgenikud suunduvad elama erapinnale. See on seotud vältimatu abi põhimõttega, kus esmalt tuleb tagada inimesele toit, peavari, riided ja muu vältimatu ning pärast turvatunde ja stabiilsuse tagamist, tuleb toetada inimest vajaduspõhiselt.

Sotsiaaltöötajad, kes osalesid intervjuudes ütlesid, et keeruline on kirjeldada otsest tööiseloomu muutust, sest iga kliendi juhtumi puhul oli määratud spetsiifiline kulg, mille järgi on võimalik hinnata üldist muutust. M1: *„Kui vältimatu abi liikus edasi sotsiaalhoolekandeliseks abiks, et tagatud olid esmased vajadused näiteks riideabi, toit, majutus, siis üldine muutus toimus kui Ukraina sõjapõgenik liikus enda ajutiselt majutus pinnalt eraturule, näiteks üürikorterisse. Oli ka juhtumeid, kus paljud Ukraina sõjapõgenikud kibelesid, et saaks hotellist ära ja iseseisvale pinnale“.*

Antud sotsiaaltöötaja keskendus hoopis teisele vaatenurgale tööiseloomu muutust kirjeldades. Ukraina sõjapõgenike algne abistamine muutus kui sõjapõgenik sai endale püsiva töökoha. K2: *„Kui Ukraina sõjapõgenik on vältimatu abi saanud ning toimetulekutoetuse. Samuti on olemas registreeritud elukoht, kus ta ajutiselt viibib või elab ja kui ta jääb pikemaks ajaks Eestisse nagu suurem osa tegelikult plaanib, siis ma ütleks, et tööle minek. Sellest saab alguse sõjapõgeniku iseseisev elu kui tal on olemas juba oma sissetulek ja sobiv töökoht, mis vastab kas tema haridusnõuetele või soovidele“.* Intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad olid selles osas kõik ühel meelel, et üldine töö iseloomu muutus on tingitud sellest kui võrd kiiresti saab Ukraina sõjapõgenik enda soovitud töökohale nagu ka selgus, siis sealt saab alguse iseseisev elu. Et hõlbustada Ukraina sõjapõgeniku sisenemist tööturu maailma on Ukraina sõjapõgenike jaoks tööpakkumiste portaalides lisatud kuulutuste juurde Ukraina lipp, mis viitab sellele, et antud ametipostil pole vajalik Eesti keele oskus.

Lisaks Eestisse saabunud Ukraina sõjapõgenikele, kirjeldasid sotsiaaltöötajad tööiseloomu muutust ka selliselt kui valitakse mõni teine sihtriik või minnakse tagasi kodumaale. H3: *„Liikuvust oli Ukraina sõjapõgenike sõnul palju, kes läksid tagasi koduriiki, kes edasi Euroopasse. Isegi tegin arvestust ja igakuist kontrolli, et näe see sõjapõgenik enam tagasi ei tulnud, küllap sai tööle või läks edasi Euroopasse. Paljud valisid sihtkohaks meie naaberriigi Soome. Samuti osa läks ka Rootsi, Saksamaale. Osa tuli alguses Poola kaudu Eestisse ja siis ikkagi läks tagasi sinna. Seega seda üldist minemist ja liikuvust oli palju“.* Ajutise kaitsega saab Ukraina kodanik ja tema pereliikmed vabal liikumise õiguse Euroopa Liidus (PPA, 2023). See annab neile võimaluse liikuda Eestist edasi endale sobivasse piirkonda, juhul kui algne sihtriik ei ole meelepärane. Kuigi tõsiasi on see, et suurem osa Ukraina sõjapõgenike pooldavad Eestisse jäämist, siis antud liikuvus paistis silma just noorte inimeste seas kelle jaoks jääb Eesti kohati liiga väikeseks.

3.3 Sotsiaaltöötajate väljakutsed Ukraina sõjapõgenike abistamisel

Intervjuudes toodi välja, et Ukraina sõjapõgenikega töötades tuleb kasuks varasem kokkupuude sõjapõgenikega. M1 tõi välja: „*Kui me toome võrdluseks näiteks Süüria pagulaskriisi, mis oma olemuselt on tegelikult sarnane Ukraina sõjapõgenikega, toona Süüria pagulaskriisiga oli samamoodi põhiohk rahvusvahelise kaitse saamine, elamispinna leidmine. Suurema osa, kui mitte kõik, said toimetulekutoetuse. Seega võiks öelda, et olemuselt on need sarnased, aga erinevus siiski on*“. Sotsiaaltöötajate sõnul omab olulist rolli teadmine Ukraina sõjapõgenike kultuurilisest erinevusest. G3: „*Erinevus seisneb selles, et ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenikud ei suutnud esialgu meie süsteemi omaks võtta. Nende jaoks on see keeruline katsumus ja töid ettekäändeks selle, et neil toimib koduriigis selline süsteem, et miks meil asjad teistmoodi on kuigi me sisuliselt oleme Ukrainale lähedal*“. Sotsiaaltöötajate jaoks oli suur väljakutse Eesti riigi sotsiaalabi süsteemi tutvustamine sõjapõgenikele. Selgus ka asjaolu, et suurem osa sotsiaaltöötajaid polnud veendunud selles, et Ukraina sõjapõgenike sotsiaalsüsteem on endiselt erinev meie omast ja nende jaoks oli see üllatav.

Sotsiaaltöötajad kirjeldasid väljakutseid küll erinevalt, aga kõik intervjuus osalenud kinnitasid, et töö oli algul keeruline ja kõik oli nii linna kui ka kohalike omavalitsuste jaoks uus. H3: „*Töö oli alguses väga keeruline, palju asju oli fikseerimata, kuidas lahendada olukord, et Ukraina sõjapõgenik tunneks ennast võimalikult koduselt ja turvaliselt Eesti riigis. Eks see kogu protsess käis tegelikult alguses üle kivide ja kändude, koostöös Sotsiaalkindlustusametiga. See oligi nii meile kui sotsiaaltöötajatel ja riigile üks suur väljakutse, mis alustel üldse toimida*“.. Sotsiaaltöötajate töö muutis keeruliseks see, et suurem osa töö metoodikast ja lähenemisest oli fikseerimata, seega olid nad nende endi sõnul teadmatutes. Nende sõnul oli oluline, et kõik Ukraina sõjapõgenike seonduvad osapooled teeksid omavahel koostööd ja tagatud oleks turvaline keskkond Ukraina sõjapõgenikele.

Intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad rääkisid ka keelebarjäärist ja sellest kuivõrd kasulik on Ukraina sõjapõgenikega tööd tehes vene keele oskus. G3: „*Ukraina sõjapõgenikega suhtlemine oli alguses keeruline, kuna varasemalt polnud minu igapäevaste tööülesannete puhul vene keel nii suure tähtsusega, siis nüüd on vene keele oskus ja ma räägin just spetsiifiline väga oluline. Keeruline on kliendile selgeks teha sotsiaalseid toetusi kui pole ammu praktiseerinud seda ja seda*

raskem on omakorda Ukraina sõjapõgenikel aru saada, et miks antud sotsiaaltoetus talle määratakse või on kasulik”.

(Giacco jt., 2014; Sandhu jt., 2013; Vaughan jt., 2019) töid välja, et töötades sõjapõgenikega on sotsiaaltöötajate väljakutseteks on keelebarjäär ja kultuuride erinevus ja konfidentsiaalsus tõestamine kliendile.

(Al-Makhamreh jt., 2012; Dinos, 2015; Giacco jt., 2014; Vaughan jt., 2019) kirjeldasid, et sotsiaaltöötajad saavad nende olukordade teket vähendada suurendades huvi sõjapõgenik kultuurilistele tõekspidamistele ning läbi erinevate koolituste, mis on suunatud vähemusrahva, kogukondade reaalsele vajadusele.

Intervjuudes osalenud sotsiaaltöötaja rääkisid ka sellest, et kuivõrd oluline on vene keele oskus igapäevases sotsiaaltöös. K2: *„Mitte ainult Ukraina sõjapõgenikega tööd tehes pole vene keele oskus olulise tasemel, vaid nüüdseks on üle Eesti vajalik osata vene keelt, paraku sotsiaaltöö alasel tuleb see ainult kasuks. Kui mina alustasin circa 20. aastat tagasi, siis samamoodi oli minu vene keele oskus olematu, töö ja praktika olid need, mis aitasid seda arendada“.*

Päris mitmed intervjuus osalenud sotsiaaltöötajad rääkisid Ukraina sõjapõgenike hinnangulisest suhtumisest nii sotsiaaltöötajate kui ka Eesti riigi kohta. Hinnangulise suhtumise all pidasid sotsiaaltöötajad silmas olukordi, kus Ukraina sõjapõgenikud püüdsid läbi rääkida toimetulekutoetuse ja eluruumi kulude hüvitamise osas. Üks sotsiaaltöötaja kirjeldas: *„Olgem ausad teatud kliendijuhtumid olid korruptiivsed ja see korruptsioon, mis neil Ukrainas on, paneb mõtlema, see polnud küll kõikide juhtumite puhul, aga hinnangulist suhtumist meie töö osas tuli ette (M1)“.* Väga oluline on see, et sotsiaaltöötaja lähtuks enda eetikakoodeksist kõikide sotsiaalvaldkonna kliendijuhtumite puhul ja omaks oskuseid ja pädevusi, et abistada kliente nende abivajadusest tulenevalt, ilma hinnanguid andmata. Oluline roll keeruliste juhtumite puhul on valdkonna juhtidel, kes suudaks vältida antud akuutsete teemade teket ja sotsiaaltöötajad võiksid vajadusel pöörduda lahkkelide kulmineerumisel enda otsese juhi poole.

Sotsiaaltöötajad olid ka hämmingus Ukraina sõjapõgenike hinnangulise mõtteviisi üle. Tsiteerin sotsiaaltöötaja juhtumit. H3: *„Ukraina sõjapõgenikega süvitsi vesteldes ja selgitustööd tehes kerkis esile asjaolu, et Ukrainlased enda koduses keskkonnas lähtuvadki Soveti ajast ja arvavad ka seda, et Venemaa okupatsiooni all olnud praegused liikmesriigid on endiselt samasuguse*

sotsiaalsüsteemi all nagu oli seda toona, aga meil on sellest NSVL ajast möödas nii pikk aeg, et selline eelduslik mõtteviis ja oletamine oli minu kui sotsiaaltöötaja jaoks mõtlemapanev". Sotsiaaltöötajate sõnul läks selgitustöö tegemiseks palju aega ja sellest tingituna oli juhtumipõhist tööd keeruline teha, kuna esmane pöördumine oli ajamahukas ja abivajajate reaalsete soovide väljaselgitamise aeg läks nende sõnul hinnangulise suhtumise arvelt. Juhtumipõhine töö oli ajamahukas, kuna kliendi tundmaõppimine ja tema reaalsetele vajadustele keskendumine võttis palju aega.

Kuidas saakski ilma eneseavamiseta sotsiaaltöötaja mõista Ukraina sõjapõgenike vajadusi kui pole tekkinud usaldust mõlemate osapoolte vahel, mis aitaks vältida segadust ja tuua selgust usaldussuhtesse.

Sotsiaaltöötajad, kes tegelesid peamiselt ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenikega esmase abi pakkumisega, rääkisid sellest kuivõrd ajamahukas ja füüsiliselt kurnav oli juhtumipõhine töö. *„Et sellist juhtumipõhist tööd kliendiga oli palju ja seda teha süvitsi tihtipeale ei jõudnudki. Me räägime just sellest esimesest abist, seda aega lihtsalt ei jätku kõigile ja oli täiesti varieeruv kuivõrd palju oleks vajalik ühele kliendile pühenduda (G3)*“. Sotsiaaltöötaja lähtub üldise abivajadusest tingitud abistamisel terviklikust lähenemisest. Arvesse tuleb võtta Ukraina sõjapõgenike toimetulek ja üldine hakkamasaamine. Selle väljaselgitamiseks kulub tihtipeale palju aega ja iga kliendijuhtumi puhul tähelepanelikku ja kaalutletud otsust tegemist. Oluline on välja selgitada Ukraina sõjapõgenike tegelikud soovid ja vajadused. K2 lisab: *„See esmane pöördumine oli ajamahukas protsess, julgelt võiks öelda, et ühele kliendile läks vähemalt 45 minutit, et selgusele jõuda tema reaalses vajadustes. See kõik tulebki jutukäigus välja ja hindadki sisuliselt. Alguses ongi peamiselt juhtumipõhine töö, aga ajast jäi puudu, klientuur tõusis massiliselt ja pidime ratsionaalselt tegutsema*“.

Palusin intervjuus osalenud sotsiaaltöötajatel kirjeldada seda, et mis on need omadused, millest õige sotsiaaltöötaja peaks lähtuma, kui on vaja abistada sõjapõgenikke. Kõik intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad tõid välja ratsionaalse mõtteviisi ja laia silmaringi. Ratsionaalne mõtteviis tuleb sotsiaaltöötajale kasuks, kuna see võimaldab keskenduda tervikliku pildi loomele ja soodustab analüütilisust erinevate juhtumite puhul. Soodustab ühe konkreetse eesmärgi saavutamist, sealhulgas pidades kinni Ukraina sõjapõgeniku enda väärtustest. (Dallmayr, 1981) tõi välja, et „ratsionaalse mõtteviisi kasutamine sotsiaaltöös annab eelise ja kutsub esile mehhanistliku

mõtlemise, mis võimaldab analüüsida mitu juhtumit korraga ja aitab luua inimlikku initsiatiivi ja sotsiaalset loovust kliendiga“. Sotsiaaltöölases praktikas esile kerkinud ratsionaalne mõtteviis tuli paljude intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajate sõnul kasuks, mis on tegelikult iga sotsiaaltöötaja „tööriist“ kliendijuhtumite analüüsimisel.

Sotsiaaltöötajal võib olla raskusi Ukraina sõjapõgenike puudutavate dokumentide autentsuse tuvastamisel ning tema sissetuleku väljaselgitamisel. Hoolimata koostööst Ukrainaga võib ametlike dokumentide kontrollimine olla kohati keeruline (OECD, 2023).

Sotsiaaltöötaja peab mõistma Ukraina sõjapõgenike rahalist olukorda ja veenduma selle tõsiduses. „Ukraina sõjapõgenike on eesmärk uues riigis ennast võimalikult kiiresti sisse seada ja meie ülesanne on tekitada temas turvatunne, aga kui ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenik ei räägi meile täielikku tõtt, näiteks enda rahaliste vahendite kohta, siis on raske teda ju teatud kontekstis ka aidata (K2)“. Selleks, et kontrollida Ukraina sõjapõgenike ausust enda rahaliste vahendite üle on sotsiaaltöötajad kohustatud nägema kontoväljavõtteid ja kuludokumente veendumaks, et ajutise kaitse saanud Ukraina sõjapõgenik räägib ikka tõtt enda finantsilise olukorra üle. Üks sotsiaaltöötaja rääkis: *“Tihtipeale oli olukordi, kus me tundsim, et Ukraina sõjapõgenik pole meiega üdini aus olnud, et tema räägitud jutt pole kooskõlas reaalsusega, seda pean silmas just rahaliste vahendite osas, et kõik ukrainlased ei tulnud täiesti tühjade kätega ja meie ülesanne oli välja selgitada, kas mõlemate osapoolte vahel on tagatud aususe printsiip”*. Sotsiaaltöötajad ütlesid, et tegemist on hinnangulise suhtumisega nende poolt, aga nende sõnul on toimetulekutoetus mõeldud inimestele, kes elavad väga rasketes tingimustes ja seetõttu jääb küsimärgi alla Ukraina sõjapõgeniku enda kohusetunne nendel teemadel. Ukraina sõjapõgenikud aga ei pruugi ise aru saada, et selline olukord on vale ning enda suhtumisega jätavad sotsiaaltöötajate silmis negatiivse kuvandi.

Sotsiaaltöötajad mainisid intervjuudes kovisiooni ja selle olulisust igapäevases praktikas. Igapäevane kovisioon aitab sotsiaaltöötajatel peegeldada eelnevalt aset leidnud juhtumeid ja hätta jäämise korral on kasulik nendest enda kaastöötajate rääkida. M1: *“/.../ „Rasketel juhtumitel puhul võtsin ma täitsa aja maha ja vestlesin kaaskollegidega nende teemadel”*. Kõigile sotsiaalvaldkonna töötajatel tuleks pakkuda kovisiooni ja supervisiooni võimalust, mis aitaks säilitada tööindu ja elurõõmu keerulisel perioodil (Sõmer-Kull, 2020).

KOKKUVÕTE

Töö eesmärk oli uurida sotsiaaltöötajate igapäevatöö praktikat ja kirjeldada kohalike omavalitsuse sotsiaaltöötajate väljakutseid Ukraina sõjapõgenike abistamisel. Bakalaureusetööst selgus, et sotsiaaltöötajate kogemused abistamiseks Ukraina sõjapõgenike on erinevad. Kõik sõltub sellest, kus Eestimaa piirkonnas abi pakuti, millal ja mis mahus.

Bakalaureusetöös kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit, kuna see keskendub inimeste isiklikele ja subjektiivsetele kogemustele uurimisele, mis võimaldab jälile saada tegelikele soovidele ja vajadustele. Püstitatud uurimisküsimustele sain vastused nelja poolstruktureeritud intervjuu kaudu. Kõik intervjuueeritavad olid sotsiaalsüsteemis töötavad inimesed - kaks sotsiaaltöö peaspetsialisti, üks lastekaitsetöötaja ja üks teenistuse juht.

Eesmärgi saavutamiseks püstitasin uurimisküsimused, mille abil soovisin teada saada, kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad esmaseid kokkupuuteid Ukraina sõjapõgenikega. Seejärel, milline on töö iseloomu muutus ja viimaseks, millised on väljakutsed abistamiseks Ukraina sõjapõgenikke.

Kohalik omavalitsuste sotsiaaltöötajate algne abistamine oli peamiselt vältimatu abi pakkumine Ukraina sõjapõgenikele. Uurimuses selgus, et sotsiaaltöötajad kirjeldasid abistamist pigem esmase toe pakkumisena (toimetulekutoetus, üüritoetus, elamispind) ning tööülesannete muutust nägid siis, kui ajutise kaitse saanud sõjapõgenik sai iseseisvamaks, st läks tööle ja ei vajanud enam sotsiaalhoolekandelist abi. Küll, aga sotsiaaltöötajad ei rääkinud psühholoogilise toe, nõustamise abivajadusest põhinevate meetmete rakendamise ja keskendusid intervjuudes pigem sotsiaaltoetuse pakkumisele. Teades seda, et sõjapõgenikud võivad kogeda sõjatraumat, siis eelduslikult peaksid tuge ja sellele tähelepanu pöörama just sotsiaalvaldkonna töötajad.

Uurimuses selgus, et esmased kokkupuuted varieeruvad sellest, millisest piirkonnas sotsiaaltöötaja töötab, samuti milline on tema sotsiaaltöölane taust ja haridus. Suuremad linnad ja asulad mängisid suurt rolli pakutavate teenuste olulisuses. Peamine, mida määrati Ukraina sõjapõgenikele oli toimetulekutoetus, sellele järgnes üürihüvitis.

Sotsiaaltöötajad kirjeldasid töö iseloomu muutust erinevalt ja tõid välja selle, et see kõik sõltub Ukraina sõjapõgeniku enda majanduslikust seisundist, teotahtest ja sellest, kuivõrd palju suudavad tema rahalised vahendid võimaldada. Seetõttu on kindlat ajalist määratlust sotsiaaltöötajate sõnul

raske tuua. Iga kliendi puhul oli loodud spetsiifiline kulg, millest sotsiaaltöötaja ka lähtus. Üldine liikuvus vältimatult abilt sotsiaalhoolekandelesele abile erines indiviiditi. Intervjuus osalenud sotsiaaltöötajad tõid välja Ukraina sõjapõgeniku abistamisel on võimalik hinnata töö iseloomu muutust koostöövalmiduse järgi ja selle kaudu kuivõrd palju on Ukraina sõjapõgenik valmis enda heaoluks ise panustama, nii-öelda enda mugavustsoonist välja astuma.

Sotsiaaltöötajad kirjeldasid ühe väljakutsena, et sõjapõgenikud võivad sattuda mugavustsooni ning sealt on keeruline lahkuda, siin aga langebki olulisele kohale sotsiaaltöötaja enda ratsionaalne mõtteviis ja keskendumine sellele, mis on Ukraina sõjapõgeniku jaoks ikkagi olulisel kohal. Eks iga sotsiaaltöötaja saab lähtuda mingis kontekstis ka enda empaatiast ja kaastundest Ukraina sõjapõgeniku vastu. Lähtudes abivajaduse hinnangust, sh loodud tegevuskavast saab sotsiaaltöötaja teha korrekture ja toetada sõjapõgeniku iseseisva elu algust.

Intervjuude käigus kirjeldasid sotsiaaltöötajad väljakutseid, mis oli seotud sõjapõgenike abistamisega. Üks intervjuueeritav tõi välja, et tema kogemuse põhjal ootasid Ukraina sõjapõgenikud samasugust abi nagu koduriigis. Akuutsete juhtumite puhul, kus kerkis esile hinnangulisus, on sotsiaaltöötajate sõnul suurteks väljakutseteks. Intervjuude käigus selgus, et kuigi enamus juhtumeid ilmtingimata ei lõppe niivõrd akuutselt, siis paratamatus on see, et Ukrainast kaasa võetud mentaliteet korrupsiooni üle omab sotsiaaltöötajate sõnul rolli.

Siinkohal ongi oluline, et keelebarjäärist tingitud olukorrad suudetakse lahendada ilma lahkkelideta. Intervjuude käigus esile kerkinud stigmatiseeritud arutelukoht selle üle, et korruptiivne suhtumine avaldus just meessoost isikute seas, osutus märkimisväärselt olulisemaks, kuna antud fakt sai kinnitatud mitme sotsiaaltöötaja poolt. Muidugi intervjuude käigus selgus ka see, et antud aspekt ei kehti enamuse osas, siis juhtumeid, kus sotsiaaltöötaja pidi enda eest nendel teemadel seisma, oli.

Intervjuude käigus pidasid sotsiaaltöötajad oluliseks loogilist mõtteviisi, laia silmaringi, teadmiste keskendumist ja arvestamist ettejuhtuvate olukordadega. Sotsiaaltöötajate enda perspektiivi silmas pidades ja arvestades ka nende pädevust on kõige olulisemal kohal ratsionaalne mõtteviis ja seda mitte ainult Ukraina sõjapõgenike abistamisel, vaid ka igapäevases töökeskkonnas. Selleks, et oleks võimalik pakkuda sõjapõgenikele sobivaid teenuseid ka edaspidi,

on vajalik kõikide osapoolte vaheline koostöö. Alustades indiviidi tasandist ja lõpetades riigi ning kohalik omavalitsuse sekkumisega.

KASUTATUD KIRJANDUS

12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. Riigi Teataja II. <https://www.riigiteataja.ee/akt/79264>

Ajutine kaitse Ukraina kodanikele ja nende pereliikmetele - Info seoses sõjaga Ukrainas. (i.a.). Politsei- Ja Piirivalveamet. <https://www.politsei.ee/et/juhend/info-seoses-ukraina-sojaga/ajutine-kaitse-ukraina-kodanikele-ja-nende-pereliikmetele>

Al-Makhamreh, S., Spaneas, S., & Neocleous, G. (2012). Need for Political Competence Social Work Practice: Lessons Learned from a Collaborative Project on Iraqi Refugees—the Case of Jordan. *The British Journal of Social work*, vol 42(6), 1074-1092.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcs087>

Alton, H. (2020). *Sotsiaalala töötajad kriisi keskmes*. Tervise Arengu Instituut.
[Sotsiaalala töötajad kriisi keskmes | Tervise Arengu Instituut \(tai.ee\)](https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoot/psuhhosotsiaalne-kriisiabi-eriolukorras)

Anton, H. (2020). *Psühhosotsiaalne kriisiabi eriolukorras*. Tervise Arengu Instituut.
<https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoot/psuhhosotsiaalne-kriisiabi-eriolukorras>

Asylum seeker. (i.a.). Migration and Home Affairs.

https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoot/psuhhosotsiaalne-kriisiabi-eriolukorrashttps://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/asylum-seeker_en

Baxter, K., Courage, C. ja Caine, K. (2015). *Understanding your users: a practical guide to user research methods*. Waltham: Morgan Kaufmann.

Bhuyan, R., Park, Y., & Rundle, A. (2012). Linking Practitioners' Attitudes Towards and Basic Knowledge of Immigrants with Their Social Work Education. *Social Work Education*, 31(8), 973–994.
<https://doi.org/10.1080/02615479.2011.621081>

Buchcik, J., Kovach, V., & Adedeji, A. (2023). Mental health outcomes and quality of life of Ukrainian refugees in Germany. *Health and Quality of Life Outcomes*, 21(1).

<https://doi.org/10.1186/s12955-023-02101-5>

Clayden, A., & Coohy, C. (2022). Social work practice with refugees and immigrants: a short skill development course. *Social Work Education*, 1–19.

<https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2103529>

Dallmayr, F. (1988). I. Habermas and Rationality. *Political Theory*, 16(4), 553–579.

<https://doi.org/10.1177/0090591788016004002>

de facto refugee. (i.a.). Migration and Home Affairs. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/de-facto-refugee_en

Dinos, S. (2015). Culturally adapted mental healthcare: evidence, problems and recommendations. *BJPsych Bulletin*, 39(4), 153-155. <https://doi.org/10.1192/pb.bp.115.050872>

Dunaeva, V. (2018). NEW APPROACHES IN SOCIAL WELL- BEING STUDIES. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 4(3), 566–573.

<https://doi.org/10.20319/pijss.2018.43.566573>

Elukoht. *Kriis*. (i.a.). <https://www.kriis.ee/julgeolekuolukord-euroopas/info-ukraina-sojapogenikele/elukoht>

Espenberg, K., Lehes, L., Saapar, M. (2022). Ukraina sõjapõgenikud Eestis. Teemapaber nr 7: Kohanemine Eestis. Tartu. Tartu Ülikool. [Teemapaber_kohanemine.pdf \(praxis.ee\)](#)

Essential Concepts and Best Practices for Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS) (2022). , *Ukrainian Refugee Response - Poland*. <https://reliefweb.int/report/poland/essential-concepts-and-best-practices-mental-health-and-psychosocial-support-mhpss-ukrainian-refugee-response>

Forde, C., & Lynch, D. (2014). Critical Practice for Challenging Times: Social Workers' Engagement with Community Work. *British Journal of Social Work*, 44(8), 2078–2094. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct091>

Giacco, D., Matanov, A., & Priebe, S. (2014). Providing mental healthcare to immigrants. *Current Opinion in Psychiatry*, 27(4), 282–288. <https://doi.org/10.1097/ycp.0000000000000065>

History of UNHCR. (i.a). [History of UNHCR | UNHCR](#)

Hodes, M. (2022). Thinking about young refugees' mental health following the Russian invasion of Ukraine in 2022. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 28(1), 3–14. <https://doi.org/10.1177/13591045221125639>

Inimõiguste ülddeklaratsioon. (i.a). [est.pdf \(ohchr.org\)](#)

Inter-Agency Standing Committee (IASC). (2008). *Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings: Checklist for Field Use*. [lineamientos \(interagencystandingcommittee.org\)](#)

Joboory, S. A., Soulan, X., Lavandier, A., Jammes, J. T. S., Dieu, E., Sorel, O., & Bouchard, J. (2019). Psychotraumatologie : prendre en charge les traumatismes psychiques. *Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique*, 177(7), 717-727. <https://doi.org/10.1016/j.amp.2019.07.002>

K.; Espenberg, K. (2022). Ukraina sõjapõgenikud Eestis. Teemapaber nr 1: Sissejuhatus. Metoodika. Sõjapõgenike profiil. Tartu Ülikool, Poliitikauuringute keskus Praxis. <https://doi.org/10.1016/j.amp.2019.07.002>

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. [Kvalitatiivne sisuanalüüs | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas \(ut.ee\)](#)

Kendrali, E., Allemann, M., Kletter, T. (2023). Ukraina sõjapõgenikud Eestis. Teemapaber nr 3: Haridus. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. [Teemapaber_haridus.pdf \(praxis.ee\)](#)

Kes on pagulane? (2023). Eesti Pagulasabi. <https://www.pagulasabi.ee/kes-pagulane>

Keyes, C. L. M., & Shapiro, A. D. (2004). Social Well-Being in the United States: A Descriptive Epidemiology. In O. G. Brim, C. D. Ryff, & R. C. Kessler (Eds.), *How healthy are we?: A national study of well-being at midlife* (pp. 350–372). The University of Chicago Press. [Social-Well-Being-in-the-United-States-A-Descriptive-Epidemiology.pdf \(researchgate.net\)](#)

Kohaliku omavalitsuse üksustele Ukraina sõjapõgenikele eluruumide korrastamiseks toetuse andmise tingimused ja kord (03.12.2022). Riigi Teataja I. [Kohaliku omavalitsuse üksustele Ukraina sõjapõgenikele eluruumide korrastamiseks toetuse andmise tingimused ja kord–Riigi Teataja](#)

Konverents “Vaimse tervise ja psühhosotsiaalne tugi kriisides”. Sotsiaalministeerium. (i.a.). <https://www.sm.ee/konverents-vaimse-tervise-ja-psuhhosotsiaalne-tugi-kriisides>

Korthagen, F.A.J. (2004). In search of the essence of a good teacher: *Towards a more holistic approach in teacher education*. *Teaching and Teacher Education*, 20(1), 77-97. [In search of the essence of a good teacher: towards a more holistic approach in teacher education - ScienceDirect](#)

Koshiw, I. (2022). *Ukraine’s military plans to limit free movement to make conscription easier*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/06/ukraines-military-plans-to-limit-free-movement-to-make-conscription-easier>

Laherand, M-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Sulesepp.

Lees, K.; Espenberg, K. (2022). Ukraina sõjapõgenikud Eestis. Teemapaber nr 4: Tööturg. Tartu. Tartu Ülikool. [Teemapaber_tooturg.pdf \(praxis.ee\)](#)

Lees, K.; Espenberg, K. (2022). Ukraina sõjapõgenikud Eestis. Teemapaber nr 1: Majutus. Tartu. Tartu Ülikool. [Teemapaber_majutus.pdf \(praxis.ee\)](#)

Lees, K.; Espenberg, K. (2022). Ukraina sõjapõgenikud Eestis. Teemapaber nr 6: Toimetulek. Tartu. Tartu Ülikool. [Teemapaber_toimetulek.pdf \(praxis.ee\)](#)

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. [Kvalitatiivne sisuanalüüs | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas \(ut.ee\)](#)

Miller, K., & Rasmussen, A. (2017). The mental health of civilians displaced by armed conflict: An ecological model of refugee distress. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 26(2), 129-138. <https://doi.org/10.1017/S2045796016000172>

Morina, N., Akhtar, A., Barth, J., & Schnyder, U. (2018). *Psychiatric Disorders in Refugees and Internally Displaced Persons After Forced Displacement: A Systematic Review*, vol 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2018.00433>

Murray, K. S., Davidson, G., & Schweitzer, R. (2010). Review of refugee mental health interventions following resettlement: Best practices and recommendations. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(4), 576–585. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01062.x>

Musisi, S., & Kinyanda, E. (2020). *Long-Term Impact of War, Civil War, and Persecution in Civilian Populations—Conflict and Post-Traumatic Stress in African Communities*. *Front, Psychiatry*, vol 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.00020>

OHCHR. (i.a.). *What are human rights?* <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights>

Ostrander, J., Melville, A., & Berthold, S. M. (2017). Working With Refugees in the U.S.: Trauma-Informed and Structurally Competent Social Work Approaches. *Advances in Social Work. Special Issue: Trauma-informed Practice*, vol 18((1)). <https://doi.org/10.18060/21282>

Pagulasseisundi konventsioon (09.07.1997). Riigi Teataja II. [Pagulasseisundi konventsioon—Riigi Teataja](#)

Rahvusvahelise kaitse saajad. (2023). Töötukassa. [Rahvusvahelise kaitse saajad | Töötukassa \(tootukassa.ee\)](#)

Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K. ja Kutsar, D. (2013). Sissejuhatus: Lapse õigused ja heaolu. - D. Kutsar (toim), Laste heaolu. Tallinn: Statistikaamet. [Lapse heaolu mõõtmise käsitus.pdf \(stat.ee\)](#)

Sandhu, S., Bjerre, N. V., Dauvrin, M., Dias, S., Gaddini, A., Greacen, T., Ioannidis, E., Kluge, U., Jensen, N. K., Lamkaddem, M., i Riera, R. P., Kósa, Z., Wihlman, U., Stankunas, M., Straßmayr, C., Wahlbeck, K., Welbel, M., & Priebe, S. (2012). *Experiences with treating immigrants: a qualitative study in mental health services across 16 European countries - Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, vol 48, 105-116. (2013). <https://doi.org/10.1007/s00127-012-0528-3>

Situation Ukraine Refugee Situation. (i.a.). <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

Sotsiaalkindlustusamet. (2010). *Sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister (STAR)*. [Sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister - Riigi infosüsteemi haldussüsteem RIHA](#)

Sotsiaalkindlustusamet. (2021). *Abi- ja toetusvajaduse hindamise metoodiline juhis*. Toetuse andmise tingimused (TAT) „Töövõimereformi sihtrühma töövõimelisuse tõstmine ja nende töötamise soodustamine“ alategevus “Integreeritud, isikukeskse ja paindliku erihoolekandeteenuste süsteemi piloteerimine”. Euroopa Sotsiaalfond. [Abi- ja toetusvajaduse hindamisvahendi metoodiline juhis | 454.52 KB | pdf](#)

Sotsiaalministeerium. (2006). *Juhtumikorralduse käsiraamat*. Riiklik tööhõiveprogramm 2005–2006” ning „Laste ja erivajadustega inimeste hoolekandeprogramm aastateks 2004–2006”. Tartu Ülikooli Pärnu kolledž. [kaaned.cdr \(sotsiaalkindlustusamet.ee\)](#)

Sotsiaalvaldkonna töötaja eetikakoodeks. (2022). „*Sotsiaaltöö kui elukutse*”. Tervise Arengu instituut. [Sotsiaalvaldkonna töötaja eetikakoodeks | Tervise Arengu Instituut \(tai.ee\)](#)

Statistika Ukraina sõjapõgenike kohta. (2023). Siseministeerium. <https://www.siseministeerium.ee/statistika-ukraina-sojapogenike-kohta>

Statistika. *Sotsiaalkindlustusamet*. (i.a.). <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/asutus-uudised-ja-kontakt/praktiline-teave/statistika>

Strömpl, J. (2020). Üldmetodoloogilised küsimused. M-L. Tikerperi (toim), Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes. [Üldmetodoloogilised küsimused | Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes \(ut.ee\)](#)

Taylor-Powell, E., & Renner, M. University of Wisconsin - Extension, Program Development and Evaluation. (2002). *Analyzing qualitative data*.
<http://learningstore.uwex.edu/assets/pdfs/g3658-12.pdf>

Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. Riigi Teataja. II.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/79260>

Ukraina sõjapõgenikele vältimatu abi andmise kulude kohaliku omavalitsuse üksustele hüvitamise tingimused ja kord. (14.04.2022). *Riigi teataja I*. [Ukraina sõjapõgenikele vältimatu abi andmise kulude kohaliku omavalitsuse üksustele hüvitamise tingimused ja kord–Riigi Teataja](#)

UNHCR (2002). Global Consultations on International Protection: Local Integration. [Refworld | Global Consultations on International Protection/Third Track: Local Integration](#)

Vaughan, C., Jarallah, Y., Murdolo, A., Murray, L., Quiazon, R., Block, K., & Zannettino, L. (2019). The MuSeS project: a mixed methods study to increase understanding of the role of settlement and multicultural services in supporting migrant and refugee women experiencing violence in Australia - *BMC International Health and Human Rights*, vol 19(1).
<https://doi.org/10.1186/s12914-018-0184-0>

Vihalemm, T. (2014). Fookusgrupi intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. [Fookusgrupi intervjuu | Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas \(ut.ee\)](#)

Välismaalase rahvusvahelise kaitse andmise seadus (01.07.2006). *Riigi teataja I*. [Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus–Riigi Teataja](#)

Well-Being Concepts | HRQOL | CDC. (2018). Well-Being Concepts.
<https://www.cdc.gov/hrqol/wellbeing.htm>

WHO. Mental health. (2022). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>

World Health Organization: WHO. (2022). Mental Health in Ukraine: How Community Mental Health Teams are providing care amidst the ongoing war. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/mental-health-in-ukraine--how-community-mental-health-teams-are-providing-care-amidst-the-ongoing-war>

LISAD

Lisa 1. Intervjuukava

Teemaatiline blokk I (teemaks: esimesed kokkupuuted ja alguse abistamine; uurimisküsimus: kuidas kirjeldavad sotsiaaltöötajad esimesid kokkupuuteid Ukraina sõjapõgenikega).

- Palun rääkige kuidas teie sotsiaaltöö teekond alguse sai, kaua olete sotsiaaltöö valdkonnas töötanud/olnud.
- *Millises kohalikus omavalitsuses te töötate - kas suuremas linnas, väiksemas külas*
- Milline on teie igapäevane töö, millega te tegelete, kirjeldage seda.
- Kirjelda palun millised olid sinu esimesed kokkupuuted Ukraina sõjapõgenikega?
  - *- Millised olid teie tunded ja mõtted?*
  - *- Esimesed tööalased ülesanded - st millega abistati?*
  - *- Millised olid teie emotsioonid vm.*
- Millistes tööalastes valdkondades toimus XXX perioodil tööalaselts Ukraina sõjapõgenike abistamine? Kirjeldage palun tööülesandeid.
- Millised sinu eelnevad teadmised või oskused toetasid sõjapõgenikega töö tegemist/abistamisprotsessi? (ehk eelnevad teadmised ja oskused)
- Mis on Teie arvates peamine põhjust miks Ukraina sõjapõgenikud enda kodumaalt lahkuda tahavad ja mis põhjustel valitakse sihtkohaks Eesti

Teemaatiline blokk II (töö iseloomu muutus; see blokk küsimusi on mõeldud aega, kui sõjapõgenikke on juba abistatud ca 3-4 kuud

- Teada tuntud tõde Ukraina sõjapõgenike kohta on see, et nad on nii vaimselt kui ka füüsiliselt kurnatud, milline on nende üldine suhtlusviis, kehakeel hetkelise olukorra üle
- *Millal toimus muutus Ukraina sõjapõgenike abistamisel, st vältimatu abi pakkumine läks üle sotsiaalhoolekandeliseks abiks?*
- *Millist sotsiaalhoolekandelist abi hakkasite pakkuma (ja pakute ka praegu edasi)?*
- *Kas teie KOVis tekkisid mõned uued toetavad teenused vm?*
- Millist abi üldse Ukrainlasele pakuti (individuaalne nõustamine, grupinõustamine)
- *Võrrelge sotsiaaltöö tegemist Eesti peredega vs Ukraina peredega. Millised one erinevused?*

- sotsiaalabi süsteemis pakutavad teenused ja hüved (toiduabi, toimetulekutoetus, üürihüvitis, sotsiaalabi korterid, üldine majutus).
- Kui suurt rolli mängib Ukraina sõjapõgenike abistamisel ratsionaalne mõtteviis (abivajajate olulisus, nende üldised soovid, palved)
- Millal lõpeb sotsiaaltöö Ukraina sõjapõgenikega? Mis on need märgid/viited et Ukraina sõjapõgenik ei vaja enam sotsiaalhoolekandelist abi?

Teematiline blokk III (*teema: millised on peamised väljakutsed töötades ukraina sõjapõgenikega*)

- Mis on Teie kui sotsiaaltöötaja “tööriist” Ukraina sõjapõgenike abistamisel
- *Millised on olnud peamised väljakutsed töötades ukraina sõjapõgenikega?*
- *Millist tuge on sellel perioodil teile tööalaselt pakutud? Kes on tuge pakkunud?*
- *Mis on ootused (abi, teenused) riigitasandile ja KOV tasandile töötades Ukraina sõjapõgenikega?*

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Andre Lepik

1. annan Tartu Ülikoolile lihtlitsentsi minu loodud lõputöö “Sotsiaaltöötaja väljakutsed Ukraina sõjapõgenike abistamisel nelja kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja näitel”, mille juhendaja on Karen-Pauliin Konks, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõpetamiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Andre Lepik

23.01.2024